

БЕЗЪ ПРАЦА.

СКЛАДЪ ВЫДАВАННЯ
ВЪ КНЫГАРНИ ЖУРНАЛ
„Кіевская Старина“.

(Кіевъ, Безаковская, 14).

Тамъ же продаются:

1. Кониський. У тисной бабы. К. 94. ц. 5 к.
2. Днипрова Чайка. Хрестонось К. 96. ц. 5 к.
3. Оповідання про давне. К. 96. ц. 5 к.
4. Дзвонарь. Сужена. Надіи. Оповідання К. 97. ц. 5 к.
5. Шулика. Де знайшовъ, де загубивъ. Черк. 97. г. ц. 5 к.
6. Карпенко-Карый. Сто тысячъ. Черк. 98. ц. 8 к.
7. Карпенко-Карый. Розумный и дурной. Черк. 98. ц. 8 к.

Нек
Т 115484
Видавництво
„Виктор“.

№ 41.

Иванъ Франко.

Безъ праці.

КАЗКА.

Коштомъ книгарни „Кіевской Старины“.

У КИИВИ.

Зъ друкарни Петра Барського, Хрещатыкъ, № 40.

1904.

891.23

115484

15403/41 u

Вн

Дозволено цензурою, Петербургъ 2 Іюля 1904 года.

Безъ праці.

I.

Бувъ тутъ собі въ нашихъ сели Иванъ, парубчакъ здоровый и вродливый, але такой линывый, такой линывый, що нехай Богъ боронить. Такъ и прозвалы його Иванъ Линюхъ.

Що правда, линывство його багато де въ чому неподибне було до моего або твоего линывства, шановный читателю, и колы бъ намъ прыйшлося що дня зробыты хочъ половину тѣи работы, яку звычайно робывъ Иванъ Линюхъ, то певно намъ бы здалося, що мы зробылы страшенно багато. Иванъ устававъ геть-геть передъ сходомъ сонця, завдававъ йисты худоби, напувавъ, чыстывъ ии, клепавъ косу, в'язавъ льонъ

косывъ, молотывъ, рубавъ дрова, що ажъ искры скакалы, моловъ зерно на ручныхъ жорнахъ, двыгавъ тягари, ризавъ сичку, носывъ воду зъ ричкы,—однымъ словомъ, робывъ тысячи тыхъ важкыхъ та безупынныхъ праць, що становлять змисть мужыцького жыття.

✓ Доля немовъ наперекирь його вродженому линывству, чысто на смихъ та на глумъ зробыла його наймытомъ, бидолахою безъ поля й рили, безъ хаты й роду. Вырисъ винъ мижъ чужымы, поштуркуваний, занедбуваний и кривдженный, служывъ за харчъ и одежду,—отъ тымъ то звычайный тягаръ мужыцького жыття гнитывъ його зъ подвійною силою.

Отъ тому то линывство Ивана Линюха не могло выявлятыся на дили, то значыть—тымъ, щобъ винъ ничего не робывъ. Про се пры його стани навить гадкы не могло буты. Вроджена його хыба выявлялася тилькы въ його неохоти до всякой праці, въ тимъ, що винъ раз-у-разъ бурчавъ, зитхавъ и проклинавъ. Бурчавъ и нарикавъ винъ, встаючи вранци, проклинавъ сонце, що сходило занадто рано, зъ ненавыстю поглядавъ на чужинывы; а хочъ николи не мигъ видва-

жытыся на те, щобы прокlynаты або быты господарську худобу, ту худобу, до якои звычайно прив'язувався цылымъ серцемъ, мовъ до найблыжчої ридни, то все-такы, годуючы, поячы и чыстячы улюблени воны або лоша, винъ не дуже то легко згадувавъ господаря, або прокlynавъ власну долю, що такъ уперто сылувала його здобуваты кожний, хочъ бы найнужденнишый шматокъ хлиба працею, а надто ще такою важкою, пекельною працею. Не за дила отже, а за слова осудылы Ивана селяне, прозвавши його Линюхомъ. И по свойому воны малы рацію, гулюкаючы на Ивана, погорджуючы нымъ, посмишковуючы зъ нього, нерадо прыймаючы його въ наймы. Хочъ самъ Иванъ робывъ добре, але його вичне бурчання, раз-у-разъ кысле та якесь заспане лице, осовили очи—все те одгоныло линывствомъ, що наче пошестна хвороба переходыло и на другихъ. Въ роботы мужыцькій, здебильшого коло земли й переважно гуртовій—прыкладъ, заохота, ота пошестъ духова, займае дуже велике місце. Робитныкъ охочый, веселый, жартовлывыи та спивучый, у якого

„Очи грають“ и „жылы ходять“ пры роботы, е велыкымъ скарбомъ; хочъ самъ винъ не разъ меньше робыть, ніжъ други, але пидъ гоминъ його жартивъ, выгадокъ та писень, пидъ поглядомъ його палкыхъ очей, здорового, ясного лыця, й хуткыхъ та крепкыхъ рухивъ работа всимъ иде жвавше, лехше и краще, здобутокъ выдається звычайно бильшымъ, а люде бувають не потомлени та вдоволени самою працею бильше, ніжъ заплаатою. „Такий уже духъ на робитныкивъ наскочывъ“,—говорять господа-ри и добре пыльнують, щобъ того духа, се бъ то власне того робитныка, що такъ уміе другимъ „духа додаты“, задержаты пры соби якъ найдовше.

✓ Зовсимъ навпаки діється зъ линывымъ робитныкомъ. Не даромъ говорить прыповідка: „тры дни не йижъ, а весело дывыся!“ Такой робитныкъ, що невесело дывыться, може соби робыты й найлише, але для господаря його работа не мае цины; самый його выглядъ, його линыви рухы та повсякчасне бурчання роблять йому бильше шкоды, бо знеохочують другихъ, насылають на нихъ лынывство, бунтують ихъ. И работа

имъ тяжка, и йижа не смачна, и часъ довгый, и господарь нелюдяный, и плата мала, а пры кинци показується, що й зробылы воны мало и не до ладу. А що найголовнище, то найпершый виноватець звычайно чыныть выдъ, немовъ то „моя хата зъ краю, я ничего не знаю“; його работа найлипша, закинута йому не можна ничего, и господарь мусить мовчки самъ въ соби гнуты злисть, та хiba зарикатыся, що на будуще не прыйме до работы проклятушого „бурмыла“.

Отъ такимъ то бурмыломъ у сильскій работи бувъ и нашъ Иванъ Линюхъ, и се була прычына, що його не любылы господари и не радо бралы його на службу, платылы йому меньше, нижъ другимъ, а годувалы гирше, а не разъ навить безъ выны наганялы зъ службы. Та все це не то що не поправляло, не пидохочувало Ивана, а все бильше квасыло його, знеохочувало до працы, до жыття й людей, до цилого свита. Робота була для нього найнелюбиша, найогыдлывиша ричъ на свити, була найбильша його прыкрысть, яку винъ кожного дня, каждой годыны мусивъ

поборюваты зъ найбильшою натугою
всихъ своихъ сыль, а въ якій проте
николы не мигъ смаку добраты.

II.

Одного дня пиславъ господарь Ива-
на до лису, щобъ дровъ сухыхъ нару-
бавъ, в'язку нав'язавъ и до-дому пры-
нисъ. Днына була литня, робуча, и гос-
подарь не хотивъ для крыхты сухарын-
ня мучыты коней. А що Иванъ зму-
чыться—се байка. Такому Линюхови се
навить до здоровля прычыныться, колы
трохы промне кости!...

Ишовъ Иванъ у лиси зъ сокырою
за ременемъ та й бурчавъ и клявъ безъ
упыну. Прыйшовъ, сивъ на старимъ
пеньку, щобъ хвылю видпочыты, але не
перестававъ бурчаты та перебендюваты.

— Господы,—зитхнувъ винъ нареш-
ти,—що Тоби завыныла душа моя, що Ты
їи засудывъ на отсю вичну каторгу!
Чы жъ не змылуешся надо мною, чы
не дасы мени хочъ рикъ, хочъ мисяць,
хочъ тыждень пожыты спокійно, щаслы-
во, безъ тои проклятой праці? Ой, бо
допекла мени вже до живого та праця!

Ненавижу їи, якъ невилыныкъ свои кайданы, але такъ само, якъ невилыныкъ кайданивъ, такъ я їи не можу позбутися ї на хвылыну. Навить у-ви-сни не перестаю працюваты, не можу розстатися зъ моею мукою. Боже, змылуйся надо мною! Дай мени хочъ день одынъ, хочъ одну годину прожыты безъ праці, безъ думкы про працю!

Слова ти, вымовлени въ голосъ, дивно якось задзвенилы въ Ивановыхъ ушахъ. Зирвався винъ на ривни ногы ї напружывъ слухъ; здавалося йому, що въ голоси його власныхъ сливъ дзвонивъ якийсь иншый, чужый голосъ, острый, що сверлувавъ його душу ї наповнювавъ їи дивнымъ неспокоємъ. И ось винъ заглыбывъ свій слухъ у лисову тышу, въ ту тышу голосну, живу и вично рухливу, мовъ хвылювання океану. Але ничого особлывого не почувъ. Було саме полудня, сонце пекло ї жеврило посередъ безхмарного неба; велычезни дубы, ялыци та березы дрималы нерухомо надъ Ивановою головою, роскишно гріючы свои вершечкы въ соняшнымъ сквари; въ тини ихъ гущавыны гралыся миліоны дрибнюсинькыхъ комарыкивъ,

а рой ихъ підіймалысь и опускалысь мирно, выдаючи своїмы крыльцями нижный, ледве чутный, але мелодійный шелестъ, немовъ сонный бренькить якогось чародійного інструменту. Що довше вслухувався Иванъ у той бренькить надъ своєю головою, то більше йому здавалося, що душа його впливає въ якийсь новий свить, напивъ прозорый, таємный, близько сумежный зъ дотеперішньою дійсністю, та все-таки зовсімъ видъ неі видминный. Опанувало його якесь незвичайне вколысання, немовъ могуча, тепла, мяхка хвыля несла його кудысь, а винъ, любуючысь, безвладно дається їй несты себе въ безвисты.

Втимъ наразъ якийсь новый, гострый та проймаючий тонъ затремтивъ у повітрі. Захытавъ винъ попередню гармонію, але не ростиовъ їй. Бувъ се тонъ такожъ тихый, ледве чутный, немовъ бы бренила золота мушка, але тонъ дивно якось заостренный, бачылось, повный нескананого болю й роспуки, невымовного бланання. Иванъ видразу прыгадавъ собі, де и колы винъ чувъ той тонъ.

О, се було давно! Ще Иванъ бувъ пастухомъ и разомъ зъ другымы хлопцями пасъ господарську худобу въ тимъ самимъ лиси. Отожъ одного разу товаришъ його Грынко звернувъ його увагу на велику, чорну, блискучу муху, що крутилася довкола коривъ, але не сидала на нихъ. Иванъ николи ще не бачивъ такои мухы, то й цікаво слидивъ за нею очыма. Грынко такожъ. Наразъ побачылы, що муха сила на смереци *), а надыбавшы въ ній вузеньку дирку видъ выгнылого сучка, влизла въ неи й сховалась.

— Ага, маю іи!—скрыкнувъ Грынко й, надыбавшы видповидный патычокъ, заткнувъ його въ ту дирку й ув'язнивъ муху.—Слухай, якъ грає! — клыкнувъ тоди, прытулившы вухо до смереки.

Иванъ зъ якоюсь тривогою прытуливъ и соби жъ вухо до смереки й почувъ згукъ тихесенький, тонесенький, та такой безмирно проймаючий, напивъ болющий, а на пивъ жалибный и благальный, що цила його истота затремтила якимось несказанымъ смуткомъ.

*) Смерека—ялына.

— Грынѣку, выпусты іи,—скрыкнувѣ винѣ.

— Отѣ то, бувѣ бы я дурнемѣ!—видказавѣ Грынѣко.—Добре, що іи маю. Не-хай мени грає!

И поштурхавшы затычкою, зновѣ прытулывѣ ухо до сѣмереки й радисно прыслухувався досытѣ довгу хвылю, а в-кинці сказавѣ:

— Але грає! Бигме, що гарно грає!

— Пусты іи, Грынѣку, пиду тоби ху-добу зѣ Глыбокои дебри завернуты.

— Йди, безуме, чого тоби захотилося! Не пущу іи, бо мени не хочеться. А ху-добу завернуты ты й такѣ пидешѣ.

Иванѣ не выпирався, бо знавѣ на-передѣ, що такѣ буде, а колы бѣ того не хотивѣ учыныты, то старшый па-стухѣ ще й вѣ каркѣ його набѣе. Та все-такы спробувавѣ поставытѣся на упирѣ зѣ иншого боку.

— Ну, то я самѣ іи выпущу!

— Ани мени важся!—скрыкнувѣ Грынѣ-ко.—Се моя муха! Я іи зловывѣ и буду іи тута трыматы, докы мени сподобаєтѣ-ся. А якѣ бы ты мени поважывся ій выпустыты, то такый тоби празныкѣ

справлю, що тобі нічого більше не буде треба!..

Грынко бувъ старшій, дужчий, смилишій видъ Івана, а надто бувъ багачкый сынъ и мигъ Іванови допекты тысячными способами, колы бѣ тилькы захотивъ. Тожъ Іванъ не вмилився задыратися зъ нымъ, тимъ більше, що Грынко все ще стоявъ коло смереки, держучы рукою затычку й видъ часу до часу прислухався до грання ув'язненои мухи.

— Але жъ то грає!—радисно скрыкнувъ Грынко.—Ще я не чувъ мухи, яка бѣ такъ грала. Послухай лишень, Івасыку!

Іванъ хвильо вагувався, а въ кинци немовъ щось попхнуло його до смереки, приложывъ ухо и слухавъ. Пыскъ не перестававъ и проймавъ його холодомъ. Якыйсь глыбокий жалъ пробиравъ його. А колы в-кинци видирвався видъ смереки й пишовъ дали за худобою, то розпучливый жалибный бренькить немовъ усе бигъ за нымъ на-здогинъ, сверлувавъ и мучывъ його. Довго Іванъ не мигъ заснуты тои ночи, а й у-ви сни бачывъ нещасну муху зашпун-

товану въ дереви, чувъ іи пыскъ, але въ сто разъ голоснишый, немовъ зойкъ витру въ скальныхъ заломахъ або немовъ завидъ жинкы надъ мерцемъ.

— Ни вже, будь, що буде, а завтра мушу іи выпустыты!—сказавъ Иванъ самъ до себе.—Скоро тилькы худобу выжену до лиса, заразъ побижу до тои смереки й вытягну затычку. Нехай соби бидна муха летыть до своєї хаты!

Зъ тою постановою Иванъ заснувъ.

Та тилькы на другый день не такъ сталося, якъ винъ соби уложывъ. Господыня збудылася трохи запизно, а поky подоила коровы, поky прылагодыла Иванови до торбы йижу на весь день до лиса, поky Иванъ дигнавъ худобу зъ села до лиса, вже сонечко на неби пидійшло „на дви коцюбы“. Колю Иванъ зъ своєю худобою прыбувъ до вчерашньої смереки, заставъ тамъ уже всихъ другихъ пастухивъ. Грынко розповидавъ имъ про муху, показувавъ затычку и вси одынъ по другимъ прытыкалы вухо до смереки, а послухавшы довшу або коротшу хвылю, подтверджувалы, що „славно бестія грає“.

— Ага, ось иде Иванъ Линюхъ!—
скрыкнувъ одынъ пастухъ, побачившы
Ивана.

— И якъ звычайно, останній надла-
зыть!—додавъ другый.

— А знаєте,—сказавъ Грынъко,—винъ
учора мало що не плакавъ за отсею
мухою!

— Якъ то, за мухою?—запыталы вси
гуртомъ.

— Ну, такъ. На мылого Бога мене
просывъ, щобъ ѿи выпустывъ.

— А то для чого?

— Або я знаю. Казавъ, що йому ѿи
дуже жъ то жалъ.

— Жалъ йому мухы! Ха, ха, ха. Му-
шачый тато!—сміялыся пастухы, скачу-
чы довкола Ивана й поштуркуючы його
зо всихъ бокивъ.

— Е, дайте йому спокій! — сказавъ
оденъ.—Може то його маты, або баба-
видьма по смерти мухою перекинулася,
то винъ такъ за неи просыть!

Хлопци дивно якось глыпнули по
собѣ пры тыхъ словахъ. Прыкро имъ
зробылося, замовклы. Ажъ старшый па-
стухъ, парубокъ може двадцятилитній,
розбуркавъ ихъ.

— Що вы, дурни, дурныцю выгадуєте! Махайте за худобою! А колы Грынько зловывъ соби муху й хоче іи тутъ для музыки трыматы, то нехай нихто не сміє іи выпускаты! Розумієте?

Симъ день тривала та музыка; симъ день ув'язнена муха бренила въ дереві. Иванъ самъ не знавъ, що зъ нымъ діялося черезъ тыхъ симъ день. Муха въ смереци не сходила у нього зъ думкы. Колы йивъ, заразъ соби прыгадувавъ:—а муха тамъ десь бренить, пыщыть, зъ голоду гыне! Колы лягавъ спаты, думалось йому:—а муха тамъ не мае спочынку, все пыщыть!—Колы будывся, перша його думка була:—а муха тамъ десь пыщыть у питьми, не бачыть сонечка, до котрого такъ полыскувалася и крыльцямы мерехкотила!..—И хочъ пасучы худобу, часто переходывъ коло той смереки, то все застававъ тамъ когось зъ пастухивъ, що слухавъ „музыкы“—того бренькоту мухы. Инколы й самъ винъ прытыкавъ ухо до смереки й за кожnymъ разомъ дизнававъ вражиння такого жъ само сыльного, якъ и за першымъ разомъ. Може буты навить, що й застрягли йому въ памяти

слова пастуха, що муха та може бути його мати або баба, переминена за кару в таке створиння, бо инакше — видки ж бы у нього брався такий жалъ, колы вси други тилькы втишаються „музыкою?“

А бренькить у смереци за кожnymъ днемъ ставався що-разъ слабшый. Въ кинци сьомого дня, колы Иванъ нарешти першый прыбувъ до лиса й не заставъ никого коло смереки, винъ выд-важывся вытягнуты проклятущу затычку, щобъ выпустыты муху на волю. Але муха зъ дирки не вылазыла. Прытулывъ ухо до смереки — ничего не чуты. Встромывъ у дирку тоненькый патычокъ, але въ дирци нищо не ворущылось. Осъ винъ устромывъ назадъ давню затычку, щобъ други не казалы, що винъ муху выпустывъ. Ще разъ прытулывъ ухо до смереки и надслухывавъ уважно, але бренькоту не було чуты. Очевидно, муха здохла зъ голоду и муки.

А теперъ наразъ, по чотырнадцаты рокахъ въ уха його вризалось, мовъ вистря голкы, те саме бренькотання, яке колысь черезъ симъ день, день по

дневи чувъ винъ у смереци. Винъ моволи затремтивъ и оглянувся доврола. Боже, чы жъ се була бѣ ричъ можлива? Винъ стоявъ якъ разъ коло тои самой смереки, въ якій передъ чотырнадцятьма рокамы його пустотливый товаришъ Грынько зашпунтувавъ нещасну муху. Що бильше — въ смереци стырчавъ ище той самый патычокъ, що тоди Грынько уткнувъ бувъ у дирку за мухою. А той тонесенький бренькить — видкы винъ розлягався? Иванъ однимъ духомъ скочывъ до смереки, прытуливъ ухо — и мало не зомливъ. Жалибный, болючий и наскризь проймаючий бренькить справди выходывъ изъ тои шпаркы, затканой патычкомъ!

За однимъ сыльнымъ махомъ Иванъ вытягнувъ затычку.

Якесь тяжке, глыбоке зитхання пройшло по цилимъ лиси и голосною луною видизвалося въ Ивановій души. Потимъ хвылына мертвой тыши. Потимъ щось тихесенько зашелестило въ щилыни дерева. А потимъ звильна зъ щилыны почало щось высуватыся. Иванъ зъ неказаннымъ жалемъ и спивчуттямъ вдывлювався въ ту чорну крапку, въ

якій, бачылось, пизнававъ чорни лап-
 кы й чорну, блыскучу голову мухы.
 Але чы жъ се була муха? Чорни лапки,
 колы до ихъ блыжче прыглянувся, вы-
 далысь йому почорнилимы, кистлявы-
 мы рукамы, зовсимъ подибнымы до
 людськихъ; ба й голова почала наби-
 раты людської подобы, почала бильша-
 ты, зминюваты барву и выглядъ. Иванъ
 остовпивъ зъ переполоху й закрывъ
 лице рукамы. А колы по хвыли вид-
 нявъ руки, передъ нымъ стоявъ дидъ
 зъ довгою бородою, скулений, зъ лы-
 цемъ, що выявляло несказану втому й
 ослаблення, въ одежи незвычайній, фан-
 тастычній—не то пустынныка, не то
 божевильного.

III.

— Всяке дыханіе да хвалыть Госпо-
 да!—скрыкнувъ переляканий Иванъ.

Дидъ усмихнувся жалибно й про-
 стягъ до Ивана обыдвѣ руки.

— И я хвалю, сынку, и я хвалю,—
 Охъ, спасыби тобі, небоже, сторыцею
 спасыби, що ты вызволивъ мене зъ сеи
 страшеной темныци!

— То... се... вы булы, дидусю?—пробулькотивъ Иванъ, не знаючы, що мае сказаты й до кого говорыты.—А я думавъ, що се муха...

— Ой, муха, сынашу, муха! Ворогъ мій тяжкый перекинувъ мене въ муху й гонывся за мною чорною жовною, а колы я передъ нымъ сховався до сеи шпары, то винъ шепнувъ тому дурному хлопчыськови, щобъ мене заткавъ килкомъ! Ой, та й перетерпивъ-же я, перетерпивъ, Боже мій едыный!

— Але хто жъ вы такой, дидусю?—запытавъ Иванъ.

— Я, сынашу, Дидъ бескыдськый—може чувавъ що колы про мене?

— Дидъ бескыдськый? Той самый, що про його казкы на вечерныцяхъ розказують?

— Той самый.

— Що про його говорятъ, що пидъ землею живе й Довбушевыхъ скарбивъ пыльнуе?

— Той самый.

— А правда се, дидусю, що тыхъ скарбивъ така сыла, що й на двадцять чотыри возы бъ ихъ не забравъ?

— Далеко бильше, небоже.

— А правда се, що вы на Чорногори обернули до горы дномъ той камнѣ, на якому Довбушъ выкувавъ хрестъ на знакъ, що пидъ тымъ каминемъ є хидъ до пещеры зъ його скарбами, такъ що теперъ нихто ани того каминя, ани того входу виднайты не може?

— Правда, сынашу, правда. Пидирвав-ся я пры тій роботѣ, ажъ мени щось въ крыжахъ триснуло, такъ що видъ тоди выпростуватысь не можу.

— Такъ вамъ и треба! — скрыкнувъ Иванъ. — Було не лакомытыся на чужи скарбы, що може бѣ не одному бидо-ласи въ прыгоди стали.

Дидъ довгымъ, сумовытымъ по-глядомъ змирявъ Ивана.

— Ой, сыну, сыну, — сказавъ, — яка жъ ты ще дытына!

— Добре вамъ казаты: дытына! — скрыкнувъ обуреный Иванъ. — А ось якъ бы вамъ прыйшлося такъ, якъ мени, на кожый кусныкъ хлиба, на кожну мизерну лахманыну такъ тяжко гаруваты та зносыты людськи прымхы. то певно бѣ вы не тои заспивалы!

Дидь ничого на се не видповивъ, тилькы раз-у-разъ жалислыво хытавъ головою.

— Але шо жъ се за такой вашъ ворогъ,—спытавъ перегодомъ Иванъ,—що васъ запакувавъ у отсю щилыну?

— Се найстаршый опырь и чаривныкъ зъ Бусовыщъ. Мавъ винъ здавна на мене злисть, ще за-для небижки жинкы.

— То вы й жинку малы?—скрыкнувъ Иванъ.

— А якъ же, сынку, мавъ! И лышыла мени однимъ одну дытыну, донечку. Господы мій, що то тамъ зъ нею сталося! Чотырнадцять литъ, якъ одинъ день, тому лышывъ я їи, ще въ колысци, малесеньку, тилькы мій слуга, старый Віюкъ слипый, остався пры ній. Чотырнадцять литъ я промучывся въ тій проклятій шпарци, тужачы не стилькы за волею, за лисомъ, скелямы та горами, скильки за моею коханою дытыною. Ой, сыну, що я перетерпивъ за тыхъ чотырнадцять литъ, що я перетерпивъ! Але Господу Богу слава, теперъ усе минуло, теперъ я вильный! Ты, сынку, мене вызволивъ, и я тоби виддячуся. Ходы за мною до моеи хаты.

Веды мене, небоже, бо я такой змученный, такой ослабленный, що не знаю, чы й здужавъ бы доволоктись до-дому.

— А далеко вашъ димъ?

— Димъ мій, сынашу, велыкий. Колы бѣ мы тилькы добралися до першого входу, то тамъ я вже дамъ собі раду.

— То добре, ходимо!—сказавъ Иванъ.

Дидъ поступывъ пару крокивъ, але заразъ же мусивъ систы на пеньку.

— Ни, сынку,—сказавъ стогнучы,—не могу я йты. Ще разъ мушу въ тебе просыты ласкы. Визьмы мене на плечи, пронесы старого, не пожалуешь своего труда.

Хочъ и який линывый бувъ Иванъ, та симъ разомъ винъ не дався довго просыты и взявъ Дида на плечи. Старый бувъ легесенький, якъ перо, такъ що Иванъ майже не чувъ його тягару на собі и йшовъ зовсимъ вильно.

— Ось туды, сынашу, ось туды!—сказавъ Дидъ, показуючы Иванови зарослу, майже непримитну лисову стежечку, що вела стримко пидъ гору и, бачылось, губылася въ гущавыни.

IV.

Зразу нисъ Иванъ Дида на плечахъ зъ охотою й не чувъ ніякого тягару. Стежка, зразу доволи невыгидна, потому пишла по ривному, а дали скотылася внызъ. Але колы описля прыйшлось лизты зновъ пидъ гору, колы Иванъ килька разивъ спотыкнувся, колы килька буковыхъ галузокъ цвигнуло його по лыцю, пробудылася його натура, и винъ почавъ воркотиты. Зразу стыха, а де дали, все голоснише.

— Що я дурень, сього хиба слипый не побачыть!.. А щобъ тебе трыстенный зъ такою коренюкою: мало чоловікъ не впавъ!.. Чы чорты мене пидвелы дряпатыся десь кудысь на лысу гору!.. И по яку другу голову я властиво туды плентаюся?.. — Таки и тимъ подибни урывани речення часъ видъ часу вылиталы зъ його усть, и винъ разъ за разомъ энергично спльовувавъ и зовсимъ не энергично охавъ та постогнувавъ.

Дидъ тымъ часомъ сыдивъ спокійно на його карку, звисывшы йому обыд-ви ноги на груди, и бачылось, що

зовсимъ не чувъ Ивановаго воркотання. Та все-такы дывна ричь: видъ хвыли, колы Иванъ почавъ воркотаты, почувъ такожъ на соби де-який тягаръ. Зразу незначный, але разомъ зъ тымъ, якъ зростала його неохота, збільшувався й тягаръ. Спочатку Иванъ мавъ таке почуття, що несе соkyру за реминемъ, пизнише—що має на плечахъ невеличку боклажку горилкы; по якимось часи—що двыгає порядну в'язку дровъ. Ривночасно почало йому здаватися, що подорожъ його тягнеться щось дуже довго. Чувъ, що ясный питъ його облыває и въ грудяхъ починає йому не ставаты духу. Воркотання переминылося въ голосне нарикання:

— Ой, доле моя проклята!—бидкався Иванъ, важко ступаючи пидъ гору по каменюкамъ.—Колы жъ ты перестанешъ кепкуваты надо мною? Думавъ чоловікъ, що соби капыночку видпочыне въ лиси, але де тобі! Пидкусывъ мене нечыстый вытягнуты той патычокъ и выпустыты отсе старе страховыще, а теперь на, маєшъ: несы його на плечахъ, ще чортъ знае куды. Тай тяжки жъ ти порохняви костомахы. Господы! Немовъ

бы мени цилу гору на плечи втелющывъ!

И справди тягаръ на Ивановыхъ плечахъ робывся де дали, то тяжчый. Винъ чувъ, що весь пидъ нымъ подається, що колина пидъ нымъ дылько-тять, що въ очахъ йому темніє, що млисть на нього б'є. Йому бачылось, що не встоить довшє, що мусыть упасты. Хотивъ зупынытыся, спочыты, виддыхнуты, але якась невыдыма сыла не тилькы не давала йому впасты, але навить зупынытыся на однимъ місци не дозволяла. Ишовъ та й ишовъ дали.

— Диду, ей, Диду!—стогнавъ Иванъ, вже не на жартъ умливаючы.

— А чого тобі, сынашу?—запытавъ Дидъ.

— Який бисъ изъ тебе такой тяжезный?

— Я, сыночку?—лагидно видказавъ Дидъ.—Сныться тобі, небоже. Куды вже мени по чотырнадцатылитній темныци та тягару набраты?

— Якъ то сныться мени?—ледве сопучы, видказавъ Иванъ.—Але жъ, Диду, адже я падаю, ломаюся, гыну пидъ твоимъ тягаромъ!

— Не бійся, рыбонько,—спокійно видававъ Дидь.—Се тилькы такъ тоби здається.

— Що се, ты ще кепкуешъ изъ мене, старый костогрызе?—сылувався крыкнути, але тилькы пропыщавъ Иванъ.—Ни, не хочу довше двыгаты тебе. Злизай!

— Йды, йды, серденько!—зъ незворушенимъ супокоемъ сказавъ Дидь.

И Иванъ справди йшовъ, хочъ и якъ не хотивъ, хочъ и якъ страшенно бувъ зислабъ. Винъ дряпався все пидъ гору та пидъ гору, а й гора та теперъ выдалася йому безмежно високою та стримкою.

— Але я не хочу йты! Не хочу тебе двыгаты!—пыщавъ Иванъ.—У мене лехке розирветься зъ натугы.

— Ни, не бійся, не розирветься,—поттишавъ його Дидь.

— Але я не хочу! Не хочу! Чорте, злизай зъ мене!—просывъ и лютився Иванъ.

— Але, сыночку, адже жъ ты мени слово давъ. Та й заплату маешъ видъ мене дистаты.

— Нехай тебе громы б'ють зъ твоєю запластою! Ничого не хочу, тилькы злизь! Дай мени спочыты хвылыну!

— Йды, йды, небоже, — мовывъ Дидъ. — Вже недалеко.

Злистъ Иванова переминылася въ розпуку. Тягаръ на його хребти бувъ страшенный. Очи вылазылы йому зъ головы, кровъ у жылахъ товклася такъ сыльно, що, бачылось, ось-ось потри-скаються жылы, розирветься сердце. Дидови ноги, що обхоплювали його по-пидъ пахы, пеклы мовъ розпечени шыны. Николы навить у-ви снѣ Иванъ не мигъ уявыты соби бильшого труда, страшнишой натугы. Безвыхиднисть його становыща побильшувало ще те, що винъ чувъ себе безсылнымъ скинуты зъ себе той надлюдскый тягаръ, даты пильгу свойй натузи. Чувъ себе вже не саможийною истотою, не робитныкомъ, якый може робыты, а може й спочываты, колы йому не хочеться робыты, не власновильною робучою сылою, що свидомо орудуетъ своимы рухамы, але чувъ себе чымось похожымъ на те зерно, що, попавшыся мижъ млынове каминня, выконуетъ, правда, якись быст-

ри, безпам'ятни рухы, але заразомъ що хвыля тратыть частыну своей истоты и само робыться тилькы частыною, проявомъ той велычезной почвары—праци. Иванъ справди циле свое жыття чувъ себе невилыныкомъ праци, але николы ще те чуття не було такє сыльне, такє страшенно болюще та догрызлыве, такє повне отруты та розпуку, якъ въ отсій хвыли, въ хвыли найтяжчої втомы, якои тилькы зазнавъ доси въ жыттю. Вмерты, цилковыто, моментально щезнуты зъ ряду живыхъ истотъ—выдалось йому теперъ найвыщымъ вершкомъ бажання, найбильшымъ щастямъ. Позбутыся жыття—адже жъ се значыть позбутыся труду, вырватися зъ путь того невмолымого тырана—праци, що видъ найраньшой молодосты такъ важко поклала на нимъ свою руку. Смерть—то одынокый выхидъ для такихъ, якъ винъ, нещасныхъ, то видпочывокъ, то свобода!..

Ишовъ власне зъ своимъ тягаремъ по-надъ краємъ безмирно глыбокого та пропастного яру. На дни його було темно, клубылыся бури туманы. Велычезни смереки, що росли въ глыбыни, выда-

валысь Иванови зъ горы не бильшымы видъ корчивъ яливцю. Тутъ же просто Ивановыхъ нигъ, але може на якыхъ сто сажнивъ нижче выстобурчувалася велычезна гостра скала, мовъ затулений пястукъ, найиженный велычезными бородавками.

— Почекай, прокляте страховыще,— воркотивъ Иванъ.— Не хочешъ ты мене пустыты, то й я тебе не пущу!

И вхопывши обома рукамы що сылы Дида за ноги, Иванъ однимъ розпучливымъ порывомъ шарпнувся въ бикъ зо стежки и повалывся въ безодню.

V.

— Ну, ну, ну, ну! — сказавъ Дидъ и першый разъ засміявся тыхымъ, сердечнымъ смихомъ.

Иванъ росплющывъ очи. Що сталося? Де се винъ опынывся?

Побачывъ себе на кам'яній плятформі, коло входа въ тисну кам'яну печеру. Скала, що выстобурчылася велычезнымъ пястукомъ, заслонювала выгядъ на яръ та сусидни горы.

— Та й горячий же ты, хлопче, у, який горячий!— мовывъ усмихаючысь Дйдъ.— Тилькы що я хотивъ тебе просыты, щобъ ты звернувъ зъ стежки трохи направо, а ты вже й самъ туды вырвався.

Ни зъ сього, ни зъ того почувъ Иванъ, якъ горяча хвыля встыду обилляла все його тило. Не мигъ ище очунятись. Чувъ себе такъ якось непохоже на те, що переживъ передъ хвылею, що се недавно выдавалось йому чымось не схожимъ до правды, казочнымъ, геть-геть замерклымъ. Адже жъ винъ кынувся въ пропасть! Що жъ се зъ нымъ діється? Винъ спробувавъ рушатись, думаючи, що се тилькы йому сныться й винъ може лежыть зомлилый на дни пропасти. Але ни! Бувъ здоровый, цилый, не сонный. и не чувъ ани слиду тои втомы, яка ще передъ хвылею доводила його до розпуки. Навпаки, чувъ себе здоровымъ, крепкимъ и зовсимъ вильнымъ.

Встыдався теперь глянуты на Дида, що вже не сидивъ у нього на коркошахъ, але стоявъ побичъ нього и щось нышпорывъ у скали, колы-не-колы

звертаючы на нього насмишкуватый поглядъ.

— А що, сынашу,—сказавъ Дидъ, вгадуючы його думки,—а не казавъ я тобі, що се такъ тильки тобі здається, колы ты мени дыва розказувавъ про мій тягаръ? Ей, хлопче, хлопче!

Дидъ покивавъ головою, немовъ бымавъ ище щось сказаты, але вважававъ видповиднымъ сховаты се для себе.

— А чому жъ мени такъ здавалося?—спытавъ Иванъ.

У—Сказаты тобі по правди, то тобі не зовсимъ и здавалося. Є въ тебе щось слабе, але не тило. Тило, небоже, маєшъ здорове, що й казаты. А ось воля въ тебе хора. А ты знаєшъ, якъ стари люде кажуть, що хто не хоче, то гирше, ніжъ не може.

Дидъ говоривъ се такъ добродушно, що Иванови якось ани на думку не прыйшло ображуватыся, хочъ сильськихъ господаривъ, яки йому не разъ подибне говорылы, винъ ненавыдивъ и уважавъ за своихъ найтяжчихъ ворогивъ та гнобытеливъ. Дидъ тымъ часомъ видлупывшы своїмы высохлымы пальцямы кусень скалы, вынявъ зъ ши-

лыны великий золотый ключъ, оглянувъ його пыльно, мовъ старого знайомого й выдымо зрадивъ, якъ дытына. Поблыскуючы ключемъ до сонця, винъ полизъ у темне гырло печери, въ якій на кинци булы потайни двери.

— Ходы зо мною, сыночку, — сказавъ до Ивана. — Вступы до моеи хаты, будешъ у мене гостемъ. Та й побалакаемо, колы хочешъ.

Дидъ видимкнувъ двери, за якими показався довгий, темный, вузький корыдоръ, выжолобленный у скали. Тымъ корыдоромъ ишли воны довго, дуже довго, якъ бачылось Иванови. Часу того выстарчыло бодай на те, щобъ його веселый та энергичный настрій знову зминувся на якусь знеохоту. Вже навить Иванъ почавъ соби въ думци бурчаты й запытуваты себе самого, який чортъ казавъ йому лазыты по якихось мышачыхъ норахъ, зъ якихъ може й выходу ніякого нема. Ажъ ось Дидъ зупынився, заскрегинцавъ ключемъ и видчынивъ други двери.

Лагидне зеленковате свитло вдарыло Иванови въ очи, але не разыло ихъ зовсимъ. Зробывшы ще килька крокивъ,

винъ побачивъ себе въ велычезній кам'яній свитлыци, пышно прыкрашеній усякымы фантастычнымы ризьбами та выстеленій бляшкамы зъ чыстого срибла. Вси мебели въ тій свитлыци були зъ гнутыхъ жылъ зализа и срибла, на якихъ лежалы плиты зъ прозирча-стого гирського крышталю або фіолетового аметысту. По куткахъ выбрызкувалы натуральни фонтаны, освижуючы повітря, а на середыни въ майстерныхъ козубахъ горила найчыстиша жывыця и яливцеви ягоды, розливаючы свижий духъ лисивъ и полонинъ.

Дидъ наблизывся до одного стола и своимъ золотымъ ключемъ трычи вда-рывъ объ крышталеvu плыту.

— Віюку!—крыкнувъ винъ, и голосъ його, на свити такый тихый, похожий швыдче на бренькить комарыка, нижъ на людську мову, тутъ гремивъ мовъ могучый водопадъ и розбудывъ сто-кратный видгоминъ десь у далекихъ, безмежно просторыхъ пидземелляхъ.

Ще не перегомонивъ той видгоминъ, що гучною хвылею котывся зъ пещеры до пещеры, колы втимъ десь далеко-далеко почувся глухий лускить, немовъ гупан-

ня вельчезной ступы. Лускить той пов-
торявся мирно разъ-за-разомъ, звильна
наблыжаючысь до ныхъ, и въ кинци
побачывъ Иванъ, якъ изъ смерку даль-
шихъ печеръ вырынула якась постать
вельчезна, схожа на колоду дерева,
оброслу рапастою корою, зъ вузловатымъ
кориннямъ и розчепиренымы гылякамы.
Се бувъ Віюкъ, невидступный слуга Ди-
дивъ, сторожъ и опикунъ лисивъ бес-
кыдськихъ, про якого Иванъ ще зма-
лечку багато наслухався въ казкахъ. ✓
На сылу на превельку въ тій живій
колоди здужавъ Иванъ видризныты стра-
ховынне головыще, обросле жмутама
сухого моху та корявымы грибама за-
мистъ волосся. Очей почвары не мигъ
Иванъ добачыты, бо воны були захова-
ни пидъ довжезнымы навислымы віямы
зъ товстои коры. Гылякы й кориння —
се були його руки й ноги.

— Хто мене клыче?—гробовымъ, глу-
хымъ голосомъ запытавъ Віюкъ, наблы-
жаючыся до дида.

— Се я, Віюку,—сказавъ Дидъ.

— Пане мій! — крыкнувъ Віюкъ,—се
ты? Чы жъ то може буты? Дай, нехай
доторкнуся твоеи руки!

Дидъ подавъ йому руку, а Віюкъ, доторкнувшись їи, беркыць передъ Дидомъ на землю, и важке, глыбоке хлыпання потрясло цылымъ його незграбнымъ тиломъ.

— Бидный мій пане, — хлыпавъ винъ, — де жъ ты бувавъ такъ довго?

— Потому про се поговоримо, Віюку, — сказавъ Дидъ. — А теперъ скажи мени, що діється зъ моею дочкою?

— Дочка твоя здорова, выросла вже така велыка, тилькы все плаче за тобою. Мы вже думалы, що ты николы не вернешся.

— Иды, Віюку, прыкльчъ мени їи сюды!

— Сюды? Але жъ, пане, чую, що тутъ є ще хтось кримъ тебе, якась сыра душа. А ты знаєшь, що твоя дочка не сміє бачыты сырой души.

— Не бійся, Віюку, — видказавъ Дидъ. — Знаю се добре. Але знай, що сыра душа, про яку говорышь, се той мылосердный чоловікъ, що мене вызволивъ зъ тяжкой в'язныци. Я повиненъ йому буты вдячнымъ, Віюку, и хочу йому виддячыты. Иды тилькы, йды по мою

дытыну. Закымъ обое сюды вернете, сього чоловика вже тутъ не буде.

Віюкъ уставъ и погунавъ зновъ у далеки печеры та швидко втонувъ у темряви.

VI.

Колы Віюкъ видійшовъ, Дидъ обернувся до Ивана.

— Ну, що жъ, сынашу, пора тобі додому. Скажи жъ мени, чымъ можу тобі виддячыты?

Иванъ стоявъ, мнучы шапку въ руци, и не казавъ ничего. Дидъ довго, прониклывымъ поглядомъ дывывся на нього, а дали сказавъ:

— Слухай Иване! Чувъ я твои нарикання на нещасну долю, на тяжку неволю, що іи терпышь. Ты вызволивъ мене зъ неволи, то справедливисть наказыє, щобъ и я тебе вызволивъ зъ твоеи неволи. Такъ скажи жъ мени, чого бъ ты найбільше бажавъ собі въ жыттю?

Иванъ усмихнувся широко, показавшы два ряды білыхъ, здоровыхъ зубивъ.

— А чого жъ, Дидусю, можу я иншого бажаты, якъ не того, чого бажає кожний бидный чоловікъ? Щобъ не бути биднымъ, щобъ не турбуватися тымъ, що буду завтра йисты, въ що одягнутысь, де спаты буду... Щобъ мигъ хочъ на хвылыну видпочыты собі видъ тои тяжкої, безупынной праці.

— Такъ тобі дуже праця докучыла?

— Ой, Дидусю, такъ докучыла, що й сказаты не можу. Ненавыджу їй усією душею. Бо й за що жъ маю їй любыты? Гляньте на мои руки, на мои ноги, на мои плечи. Майже видколы на свить народывся—працюю, гарую, якъ худобына, а що маю зъ тои праці?

Задумався Дидъ.

— Тяжке твое становыще, сынашу, и я справди не знаю, чымъ тобі найлиппше допомогты. Давъ бы я тобі грошей,—у мене того добра не купыты, та ты знаєшь, небоже, гришъ—якъ вода, не кожний зуміє вдержаты його въ жмени. Гришъ до грошей иде, то швыдко рижни жыды, хрещени й нехрещени, довели бъ тебе до того самого стану, въ якимъ теперъ еси.

— Ну... але... може бѣ я... якось... — пробубонивъ Иванъ, чухаючи потылицю.

— Ни, хлопче, ни! — видказавъ Дидъ. — Ты бѣ тилькы розпывся, розпустывся та й на тимъ край. Не тилькы бѣ грошей пры соби не вдержавъ, але й самъ бы пропавъ, — знаю се добре. А я не хочу, небоже, щобъ ты мене потому проклинавъ.

— Бигме, що не буду! — поспишывъ крыкнути Иванъ.

Усмихнувся Дидъ добродушно на той выкрыкъ, але зробывся зновъ поважный.

— Ты, хлопче, не думай, що я жалую для тебе золота. Дывысь ось тутъ... и Дидъ показавъ въ однимъ кутку печеры насыпану велычезну купу того металю, що жевривъ, мовъ купу горючого вугля, — я мигъ бы тоби заразъ дати набраты соби зъ отой купы, скильки бѣ тилькы ты мигъ додвыгаты. Але вирь мени, знаю добре, що се була бѣ лыха заплата за твою послугу. Дамъ тоби шось лишне, шось таке, що тоби стне за всяки гроши и скарбы, а заразомъ вызволить тебе видъ тои неволи, яку такъ ненавыдышь, — видъ праці.

— Ой!—радисно скрыкнувъ Иванъ.

— Та до того щось таке,—говорывъ дали Дидъ,—чого въ тебе нихто не видбере, на що нихто не злакомыться, чого никола не згубышъ. Ось маешъ!

И дидъ узявъ простой мосяжный перстинъ, що лежавъ на одному столи, грубый и незграбный, такый, яки жыды продають сильськымъ парубкамъ по п'ять крейцаривъ *).

Иванъ дывывся на дида широко вытрищенымы очыма, немовъ хотивъ сказаты: такъ отсе мае буты дарунокъ циннишый видъ купы золота?

— Визьмы, небоже,—мовывъ Дидъ,—и не суды сеи ричи зи зверхнього выгяду. Непоказна вона,—то правда, а про те се найцинниша ричъ зъ усихъ, яки маю. Се перстинъ чудодійный. Хто його носыть, той никола ни про що не журыться, тому сповняються вси його замислы, вси бажання. Той усе, чого тилькы хоче, все осягне безъ пращи.

— Чы то може буты! — скрыкнувъ Иванъ и простягнувъ руку по перстинъ.

*) Крейцаръ—австрияцкы гроши, трохи менши за копійку.

— Не думай, що я хочу тебе ошукаты,— сказавъ Дидъ, подаючи йому неоцинений перстинь.— Побачышъ швидко, що мовлю правду. А втимъ, якъ бы колы мій дарунокъ тобі не подобався, можешъ мени його вернуты. Тилькы прыйды до лиса, туды, де ты вызволивъ мене зъ в'язныци, и крыкны трычи: „Диду!“ та вдарь палыцею по дереву, то я заразъ тобі явлюся.

— О, я думаю, що не матому потреби васъ трудыты, колы тилькы се правда, що вы кажете,—скрыкнувъ на радощахъ Иванъ.

— Не маю звичаю брехаты,—суворо видмовывъ Дидъ.—Отже ще разъ тобі говорю: якъ тилькы мій дарунокъ колы небудь почне тобі обрыдаты, то ты прыйды й закличъ мене,—я визьму його назадъ. Въ ніяки инши руки, кримъ твоихъ, винъ не пиде й нікому, кримъ тебе, служыты не буде,—се пам'ятай. А якъ виддасы його мени, то я тобі въ замину за нього дамъ який инший дарунокъ, що собі самъ выберешъ. Ну, а теперъ иды й бувай здоровъ!

За килька хвылынъ Иванъ бувъ уже на свити.

VII.

Опынывшысь на вольнымъ, яснымъ свити, Иванъ зачудувався не абы-якъ. Колы недавно тому йшовъ зъ Дидомъ, то йому здавалося, що бувъ у якійсь стороні зовсимъ невидомій, середъ величезныхъ скалъ, трохы не до самого неба высокихъ гиръ и бездонныхъ яривъ. А теперъ винъ побачывъ себе въ мисцевости, добре йому видомій, де лисъ бувъ ридкый, горы не высоки, скалъ ани слиду, та й яры не глыбши по-надъ звичайну миру гирськихъ провалливъ. Змиркувавъ Иванъ, що винъ недалечко того мисця, де сидивъ недавно, увійшовшы въ лисъ, и де лышывъ свою сокрыу зарубану въ пенюкъ. Туды винъ и попростувавъ.

Винъ ишовъ, не можучы зразу розмиркуваты докладно все те, що зъ нымъ сталося. Чувся тилькы дуже вдоволеннымъ, спокійнымъ и певнымъ, мовъ пляшка наповнена водою ажъ по саму шыйку. Навить йисты йому не хотилося. Одно тилькы знавъ, що може бажаты, чого хоче, и все йому буде сповнене.

Та тилькы не знавъ ище, чого мае бажаты.

Перше, що йому стало въ пам'яти, була сокыра и дрова.

— Отъ якъ бы то,—подумавъ собі Иванъ,—закымъ я прыйду на мисце, моя сокыра була така мудра й сама дровъ нарубала, а господарь щобъ збожеволивъ, та зъ возомъ по ти дрова сюды выйхавъ,—отсе було бъ гарно!

Въ тій хвыли Иванъ почувъ справди въ лиси страшный стукить та трискъ, немовъ бы сто сокыръ наразъ пустылося рубаты сухе галуззя. Майже ривночасно почувъ такожъ туркить и бренькить воза, що йхавъ по неривній лисовій дорижци. Покры дійшовъ до свого мисця, вже господарь кинчывъ накладаты на визъ сухи гылякы. Набиръ бувъ велычезный и господарь дуже вдоволенный.

— Добре ты зробывъ, небоже,—мовывъ винъ до Ивана,—що такъ розпорядывся. Тилькы що мы скинчылы въ поли свою роботу, колы отсе прыбигъ той хлопчыкъ, що ты його пиславъ. „Дядьку!—каже,—казавъ Иванъ щобъ вы заразъ йихалы до лиса. Винъ дровъ наладывъ

гукъ, а лиснычый по обиди пойихавъ до миста и черезъ помылку лышивъ рогачку росчынену“. Ну, але жъ ты, не-боже, мусивъ зыватыся, колы за пив-годыны здужавъ назбираты й нарубаты таку велычезну купу сухарыны! Та жъ сього бѣ иншымъ разомъ и два хлопы за цилый день не наладылы! Я й не думавъ николы, що зъ тебе такый робит-ныкъ. Знаешъ, сыхъ дровъ намъ вы-старчыть до самой глухой осени.

Иванъ слухавъ сеи похвалы, й хочъ й не дывувався, бо знавъ, якъ воно все склалось, то все-таки робыло-ся йому якось трохи встыдно. Тому-то кынувся допомогаты господареви скла-даты дрова на визъ, але де тамъ! Все, чого тилькы торкнувся, летило и рвало-ся йому зъ рукъ и укладалось само на те мисце, де було треба, укладалось далеко липше и щильнише, ніжъ бы се зумивъ бувъ зробыты самъ Иванъ. Хотивъ бодай допомогты господареви обвязаты наладованый визъ зализнымъ ланцюгомъ, щобъ набиръ добре держав-ся, але й до ланцюга не мигъ дотулы-тыся—той тилькы мыгнувъ, дзоркнувъ, визъ затрищавъ и вже бувъ обвязанный

и обтягнений такъ, немовъ бы його тягло десять хлопивъ. Визъ бувъ готовый. Господарь вже запрягавъ кони. Рушылы.

— Ой, Иване,—скрыкнувъ переляканный господарь, глыпнувши зъ боку на велычезну фуру дерева, супроты якои мизерни мужыцьки коненята выглядалы достоту мовъ мыши,—що жъ се мы наробылы! Такого тягару мы й зъ мисця не рушымо. Попсуемо кони! Де жъ вони зможуть дотягты такой велычезный визъ, та й ще пидъ гору горбомъ:

— Ей, не бійтеся!—сказавъ Иванъ,—порятуемо ихъ, якость то пиде.

И приступившы до воза, винъ узявся рукою за люшню. Кони, що передъ тымъ ледве зъ мисця рушыты могли фуру, теперъ пишлы зовсимъ легко, немовъ бы зъ порожнимъ возомъ.

— Ну, робитныкъ зъ тебе, Иване!—сказавъ радисно господарь, колы въ килька хвиль по прыйизди до-дому дрова булы не тилькы поскыдани зъ воза, але такожъ порубани, полупани й поскладани на купу пидъ шопою. Першый разъ видъ нетямного часу господарь закыкавъ наймыта до коморы й

почастувавъ його горилкою, пшениш-
нымъ хлибомъ и сыромъ.

VIII.

Слава Ивана, якъ „пречудового“ робитныка, швидко розійшлася по всьому селу. Особливо господарь, видъ якого Иванъ до недавнього часу не чувъ ніколи доброго слова, теперъ трубивъ про його на вси боки, мовъ нанятый.

— Що тамъ за сыла! що за проворнисть! Ни, такого робитныка я ще не бачывъ, якъ жыю. И все самъ!

— Та що, нема чому дивуватыся, — жартувалы багачи. — Такой линюхъ черезъ стилькы литъ зашанувавъ свою сылу, то й мае ии. Цикава ричъ лышень, що се йому прыйшло до головы, що теперъ такъ узявся до роботы? Ну, але то такожъ певно, що той охоты на довго йому не выстане!

Але не вважаючи на те кепкування, кожый багачъ бажавъ маты Ивана у себе. Осъ и почалы вони потаємно на-

выпередкы шапкуваты передъ Иваномъ, частуваты його горилкою й просыты, щобъ покынувъ теперишнього господаря.

— Чы такой голоколинныкъ вартъ твоего одного пальця! — говорылы йому. — И чого ты у нього дослужыся? Ходы до мене, я тоби дамъ 50 рынськихъ *) рично, шмаття, якъ Богъ приказавъ, йисты будешъ те, що й я йимъ, а работы тяжкой не будешъ робыты.

Иванъ тилькы десь колысь промыривъ: „Н-ну“, „Еге жъ“ та „Авже жъ“ та „Побачымо“, пывъ, закусувавъ и, ни про що не турбуючысь, ходывъ соби мовъ бугай по молодій конюшыни. Праця—якъ обов'язокъ, а властиво—якъ тяжке ярмо перестала для нього истнуваты. Думкы, що доси майже виключно прыковани були до работы, вызволени теперъ, попали въ якийсь хвелевый застій, немовъ заснули, щобъ выпростуватыся, набраты сылы й саможытности. Бажання Иванови не могли ще вырватися зъ обсягу наймытського жыття. зъ межъ ридного села.

*) Рынский або гульденъ—австрияцки гроши, по нашому—80 копійокъ.

— Отъ якъ бы то самъ панъ вѣйть прыйшовъ просыты мене до себе на службу!—думавъ Иванъ.—Сказавъ бы я йому пару сливъ правды за те, що мене недавно выгаратавъ бучкомъ, колы йому мои кони въ жыти шкоду зробылы.

И справди вѣйть прыйшовъ и Иванъ наговорывъ йому дурныць, яки гриз-ный начальныкъ громады прынявъ якъ щось таке, що йому виддавна належалося.

— Найлипше мабуť було бѣ служыты у пан-отця,—подумавъ соби Иванъ. И тутъ вже йшовъ до нього паламаръ посломъ видъ пан-отця и просывъ його прыйты завтра, бо „йогомость“ *) дуже його потребують. Пан-отець почаствувавъ Ивана выномъ—першымъ, яке, кримъ прычастя, Иванъ мавъ колы-небудь въ устахъ—и просывъ його, щобъ ишовъ до нього на службу.

— Прыйду, пан-отчыку, чому жѣ бы не мавъ прыйты,—весело сказавъ Иванъ, цилуючы пан-отця въ руку, але на думци у нього було зовсимъ що инше.

*) Йогомость—такъ въ Галычыни звутъ священника.

— А колы жъ прыйдешъ?—запытавъ пан-отець.

— Ще ныни видправлюся видъ свого господаря, а завтра вже буду у його-мостя, — сказавъ Иванъ. Пан-отець поблагословывъ його на дорогу й винъ пишовъ у село.

Иванъ бувъ слуга одынокый въ своимъ роди. Не тилькы робывъ за десятиохъ, але—и се була ричъ не меньше важна и цикава—не йивъ ничего. Еге! Видъ того пам'ятного дня, колы то привизъ стилькы дровъ зъ лису, госпо-дыня не бачыла ложки, а ни хлеба въ його руци. И нихто не бачывъ, щобъ винъ йивъ. А проте за тыхъ килька недиль Иванъ розцвивъ и зарум'янывся, мовъ польовый макъ.

— Що се таке зъ тобою, Иване,—пытала його господыня,—чому ты йисты ничего не хочешъ?

— Я сытый,—видповидавъ Иванъ.—Навить не ставте ничего передъ мене, бо я не можу йисты.

— Але хто жъ тебе такъ участувавъ?

— Е, се вже моя ричъ. И не пытайте мене, бо я вамъ сього не скажу.

Пробувалы вже й слидыты за Иваномъ, де и що винъ йистъ, але слидження ни на що не прыдалося. Въ часы обиду, полуденку й вечери Иванъ щезавъ десь, мовъ каминь у води. Не потребуемо й додаваты, що Ивана годувавъ його перстинь. Колы тилькы хотивъ йисты—а хотивъ винъ йисты зразу дуже часто, бо доси за ввесь викъ мавъ часъ выпостытыся на вси заставки—сидавъ де-небудь и шептавъ: — Хочу, щобъ мене нихто не бачывъ.

И заразы робывся невыдимый, а ривночасно на його розказъ воскресалы передъ нымъ найлипши прысмакы, яки тилькы могла выдуматы його бидна мужыцька фантазія: пирогы зъ сыромъ, зъ макомъ, зъ капустою, ковбасы, печени куры, горилка зъ медомъ, медяныкы, хлибъ пшенишный. Йивъ Иванъ, ажъ за вухамы трищало. А теперь выйшовшы видъ пан-отця одно тилькы мавъ на думци.

— Видъ ныни буду завсигды пыты выно.

IX.

Мріявъ пан-отця про те, щобъ добути собі такого не абы-якого слугу, не суджено було справдытыся. Ледве Иванъ выйшовъ на вулицю, побачывъ пышну карету, запряжену четвернею огныстыхъ коней въ багатыхъ уборахъ. Два лакеи крутылыся коло кареты, немовъ шукаючи чогось, а въ карети сидивъ якийсь великий панъ.

— Отъ якъ бы то чоловикъ мигъ дистатыся до такого пана на службу, — подумавъ собі Иванъ — Я колысь служывъ у нашого дидыча, та що то за панъ? Парокинкою йиздывъ, та й то такою, що тилькы тѣфу! А до Львова выбрався тры роки, тай такъ такы й не выбрався. Ни, зъ отсымъ паномъ певно бы чоловикъ не трохи свита побачывъ!

— Гей, парубче! — крыкнувъ до нього панъ зъ кареты.

Иванъ знявъ шапку й наблизывся до кареты. Панъ довгу хвылю прыдывлявся до його уважно.

— Подобаешся мени, — сказавъ нарешти. — Власне втикъ у мене визныкъ.

Умивъ бы ты правыты четвернею? Бо зъ тыхъ туманивъ (тутъ показавъ на лакеивъ) жадень не вміе.

— Вмію, ясный пане,—сказавъ, не надумуючысь, Иванъ.

— А хочешъ до мене на службу?

— Хочу!—сказавъ радисно Иванъ.

— Я князь Довгорукий, панъ Чортопхайливського ключа. Ты чувавъ?

— Чувавъ, ясный пане.

— Ну, такъ сидай же на козлы й беры вижки въ руки, побачымо, якъ ты вмієшь правыты. Везы насъ до свойого господаря: заберемо твои ричи и зробымо зъ господаремъ обрахунокъ.

— Не треба, ясный пане,—сказавъ Иванъ.—Я власне скинчывъ свою службу й шукавъ иншой, то ни зъ кымъ и обрахунокъ робыты. Ричи мои лежать у певнимъ сховку, та я думаю, що до службы у ясного пана мени ихъ не дуже треба.

— Маєшь рацію, — сказавъ, хвылыну подумавшы, князь.

Княжа четверня пидъ Ивановыми рукамы йшла, мовъ степовой витеръ, легко, згідливо, безъ ніякои втомы. Иванъ не бравъ навить батога до рукъ,

досыть було йому сказаты слово, цмокнуты та труснуты вижками, щобъ скеруваты четверню, куды хотивъ, зупыныты ии або спонукаты до швыдшого ходу. Иванъ розмовлявъ зъ киньмы, мовъ зъ дитьмы, старався блызько познайомытыся зъ кожнымъ изъ ныхъ, пизнаты ихъ вдачу й норovy, и здавалося, що й кони розуміють кожде його слово. Князь не мигъ надывуватыся справности та вмилости свого нового визныка.

Въ найблызшимъ мисти казавъ йому князь справыты пышну ливрею, въ якій Иванъ выглядавъ мовъ видроджений. Зъ незграбного, отяжилого сильського парубчыська переминывся винъ въ хвацького, вродливого молодця, на якого такъ и задывлялыся люде, колы повизъ галопомъ перебигавъ миськи вулицы.

Та князь не довго забарывся у мисти, що було осередкомъ його ключа и де у нього бувъ свій палаць. Винъ выбирався за граныцю, де пробувала його жинка зъ дочкою. А що въ тыхъ часахъ не було ще зализныць, то четверня, визныкъ и лакеи становылы необходнду

приналежність усякої панської подорожі. Особливо добрий визникъ бувъ потрібный въ дорози, то й князь мавъ усяку причину чуты себе вдоволеннымъ зъ того, що найшовъ такого визника, якъ Иванъ.

Тымъ часомъ Иванъ роскошувавъ у своимъ новимъ становыщи. Вступывъ винъ на козлы княжого повоза, мовъ який князь на свою стolicy, цилкомъ почуваячы свою вартість, и вже въ хлопській веретянці здобувъ собі повагу и пошану у лакеивъ. Ще бильше на ти лакейськи души вражиння зробыла його справність та вмиість обходытися зъ киньмы, його гордовыта вдача, нахылъ до мовчанкы й задумы и його незвычайна врода, що, нибы цвить весною, такъ и розвивалася передъ ихъ очыма. Въ своимъ товаришуванню зъ лакеями вмивъ Иванъ видразу поставыты себе на якимось выщимъ, незалежнимъ становыщи, й не дизнавъ ани одной зъ тыхъ прыкростей, якихъ годи встерегтыся кожному сільському простакови, що попаде на службу въ панськимъ двори, и якихъ колысь, служацы

у свого дидыча, винъ назнався ажъ до нехочу.

Теперь було зовсимъ не те. Все забавляло, тишыло й радувало Ивана. Забавляла його визныцька служба, а особливо части проїзды по великолюдныхъ миськихъ вулицяхъ, помижъ рядами гарно повбираного панства, попередъ пышни выставки по крамныцяхъ або здовжъ тиныстыхъ, густо деревами обсадженихъ доріжокъ князівського величезного парку. Тишылы його прегарни кони, пиддани пидъ його безпосередну ласку. Коней винъ здавна любывъ, але такихъ гарныхъ, добрыхъ та розумныхъ винъ ще николи не мавъ пидъ своєю рукою. Тожъ и не диво, що полюбывъ ихъ найбільше зъ усього того, що найшовъ у княжимъ дворі, доглядавъ и беригъ ихъ, якъ себе самого, розмовлявъ зъ ными й пестывъ ихъ, якъ своихъ дитей. Не диво, що й вони видъ самои першой хвыли прив'язалыся до нього, якъ диты. Вдоволенный бувъ Иванъ и зъ князя, котрый хочъ и не сыпавъ гришмы и навить на йижу слугамъ скупенько дававъ,—про „гостынци“ очевидно не було й бесиды,—то все-таки

обходився зъ ными по-людськый, а до Ивана бувъ якосъ незвычайно ласкавый. Що правда, лакеи нышкомъ узывалы князя марнотратныкомъ и банкротомъ, якого жыды швидко выкынуть зъ батькивщыны, але Ивана се ничего не обходило. Стравы лакейської не потребувавъ, „гостынцевъ“ тымъ меньше,—бажавъ тилькы бачыты свить и людей, ужыты жыття въ цилій повноти, а до того—бачылось йому—його служба за князивського визныка дала йому якъ найлипшу нагоду.

Недовге жыття въ мисти, въ товаристві князивської двирни зробыло на нього велькый впливъ. Бажання його розвынулыся значно и швидко. Все, що бачывъ, надыло його, але й пересычувало по короткимъ часи. Бавывся рижнымы блискучкамы, мовъ дытына, але й кыдавъ ихъ такъ само скоро. Псувавъ соби шлунокъ добирнымы стравами, яки бачывъ на князивському столи, але въ видплату за те почувавъ неохоту до найзвычайнишыхъ поживныхъ стравъ. Першый разъ на свойому вику почувъ нападъ тяжкой миськой недугы—нудьгы, про яку йому въ сели никола

й не снылося. Окруження, середъ якого пробувавъ, зовсимъ не було здатне до того, щобъ направыты його бажання на яки-небудь выщи дила та интересы. Князь бавывся, йиздывъ на визиты по миськыхъ головахахъ та околычныхъ панахъ, бувавъ у театри, а ще раднише проводывъ ночи за картамы, але книжокъ нїякихъ не чытавъ, розмовъ поважныхъ не любывъ, усяки „идеи“ „змагання“ вважавъ дурныцею, выключною власнистю и вытворомъ голодныхъ литеративъ та голыхъ професоривъ. Що й самъ винъ одного чудового поранку зъ усымъ своимъ князивствомъ мигъ опынытыся въ рядахъ тои „голоты“— про се не думавъ. Вирывъ у свое щастя, яке вже килька разивъ подавало йому помичну руку въ хвыляхъ, колы опынявся вже на самимъ краю пропасти й руины. Тымъ то й не дыво, що князивськый дворъ не бувъ видповидною школою для духового розвою Ивана и що можучы заспокоюваты вси свои низьки бажання, яки тильки булы доступни його нерозвыненій души, винъ швыдко пересычувався й починавъ ну-

дытысь у своимъ примусовимъ безробитти.

Х.

Але щастя всмихнулося йому. Князь прыгадавъ собі, що має за гранницею жинку й дочку, що жыють вони тамъ у дорогій столыци на дуже скупеньки кошты, що нетерпляче дожыдають його прыйизду зъ свижымъ капиталомъ, що капиталъ той, скильки можна було його стягнуты то продажею збижжя та воливъ, то поэкою въ жыдивъ и лыхваривъ, лежыть щасливо въ його шкатули и що, однимъ словомъ, часъ було йихаты. То жъ казавъ готуваты все до подорожи, й за килька день рушылы. Подорожъ, повсякчасне товарышування зъ киньмы та прыродою освижылы Ивана. Мавъ роботу, хочъ и не потребувавъ працюваты. Очи його сковзались по рижнородныхъ околыцахъ, перебигалы мимо селъ, въ якихъ сотни подибныхъ до нього Иванивъ зитхалы й тужливо поглядалы въ слидъ за княжою каретою, що выхромъ коло ихъ проли-тала, даремно думаючы про таку рос-

кишъ, щобъ хочъ разъ въ жыттю про-
йхатыся отакъ въ свить шырокий;
мымо мистечокъ, въ якихъ стричалы
безпреминно болото або куряву, безпре-
минно громады напивъ голыхъ жы-
денятъ насередъ вулицы й безпре-
минно набрескли лыця п'яныць, що вы-
сувалыся зъ виконъ та дверей шынкивъ.
Иванъ зразу цикаво й поквапно ловывъ
очыма ти подорожни подробыци, радис-
но витавъ кожний далекий вершокъ
горы, кожний наглый закрутъ ричкы,
кожну невыдану доси вежу, що здалека,
мовъ велычезна шпылька, выхылялася
по-надъ зеленъ лисивъ або по-надъ зо-
лотысту площу спилои пшеныци. Свиже
повитря поправыло й заострыло його
охоту до йижи, розилляло здоровый ру-
м'янець на його щокахъ. Чувъ себе винъ
зновъ задоволеннымъ и не бажавъ ничо-
го нового.

Але вдоволення се не довго тривало.
Подорожъ ишла помалу й почала въ
кинцы втомляты його своєю одностай-
ністю. Пры кожнимъ новимъ выди,
скрути, мости, верси горы зъ прыкристю
прыгадувавъ собі Иванъ: „Е, таке са-
мисиньке я вже бачывъ“. Въ кожнимъ

новимъ мистечку мымоволи зъ усть
його вырывалыся неодминно окрыкы:
„Зъ дороги, голото! А щобъ васъ!.. Зъ
дорогы, бо затопчу!“ До того жъ дава-
лыся Иванови чуты й деяки недобри
бокы князивської вдачи: погани ночивли
для слугъ, невысыпанна, все частиши
проявы князивського злого гумору, що
показувалыся въ повсякчаснимъ бурчан-
ню на линывство, не досыть великый
поспихъ, на марнування грошей, неша-
нування ливреи и т. и. Правда, Ивано-
ви князь никола не мавъ ничего зақы-
нуты, але те вичне нарикання на ла-
кеивъ, що сыдили тутъ же побичъ
нього, дрочыло Ивана, якъ шкрябанна
зализомъ по скли. Козлы княжой кареты
ставалы для Ивана зъ кожнымъ днемъ
твердиши, невыгидниши й ненавысниши.

— Боже, колы бъ хочъ яка змина, яка
прыгода въ дорози! — зитхнувъ разъ
Иванъ, колы рано выбиралыся въ даль-
шу подорожъ и передъ Иваномъ бувъ
довгый день, який треба було про-
товктыся на шкуряній подушци посередъ
одноостайныхъ нывъ и лукъ, пидъ пал-
кымъ проминнямъ серпневого сонця. А
надто ще выдъ тысячивъ людей, захоп-

ленихъ польовою роботою, будывъ у Ивановій души якесь прыкре чуття. И радъ винъ бувъ, що вырвався зъ того ярма, та вже починавъ чуты и щось немовъ грызоту сумлиння, немовъ бы ся його подорожъ була тяжкымъ грихомъ. Але найгирше вражавъ його спивъ отыхъ робучыхъ людей. Покры ще винъ бувъ Иваномъ Линюхомъ, спивавъ дуже часто и, спиваючи ти прости, сердешни писни про долю, про любовь и любовни прыгоды, дизнававъ дивнои полекши. Але видъ часу, колы чудовый перстинъ обхопывъ його палець и розбудывъ у його души нови сылы, новый свить бажанъ, въ тій же хвыли заспокоюваныхъ, видъ той хвыли писня втикла видъ нього. Зразу вона выдавалася йому дурницею, не вартою того, щобъ на ней тратыты хвылю часу, а теперъ дзвенила йому въ ушахъ, мовъ якась гирка наруга. Ти люде спивають—мабуть вони щасливи! И Иванъ пробувавъ заглянуты у власну душу и пытавъ самъ себе: „А я, чы жъ я щасливый?“ Не вмивъ видповисты соби на те пытання. Адже жъ, бачытсья, ничого йому не бракуе, а тымъ часомъ винъ почуває себе такимъ

самитнымъ, далекомъ видъ другихъ людей, чуе таку пустыню довкола себе и не знае, чымъ їи заповныты. Килька разивъ пробувавъ въ той бикъ звернуты свои бажання й зажадаты ихъ сповнення, але зъ зачудованнямъ и перелякомъ переконувався, що чудовый перстинь въ тимъ рази бувъ безсильный. И не диво. Перстинь сповнювавъ тилькы ясно означени бажання, а такихъ загальныхъ, якъ „хочу бути вдоволеннымъ“ або „хочу почуваты себе щасливимъ“ перстинь не мигъ сповныты. Тутъ вже сповнення залежало видъ самого Ивана, тутъ ніякий перстинь ничего не мигъ йому порадыты.

— Ахъ, колы бъ хочъ яка прыгода въ дорози!—зитхавъ Иванъ, сыдячы на козлахъ и зъ якоюсь тривогою позыраючы въ неясну далечыну, заслонену напивъ прозирчастою ранишньою млою.

Що правда, прыгодъ въ дорози не бракувало й доси, але прыгоды ти были таки, що не могли Иванови даты ніякои розвагы, тымъ бильше, що заразъ въ першій хвыли сыла чудового перстеня все направляла такъ, що Иванъ не потребувавъ навить пальцемъ рушаты. То

колесо зломиться, то посторонокъ урвется, то кинь пидкову згубить—ну, що се за прыгоды! Та тымъ разомъ на Иванове бажання лучылася прыгода забавниша: князь згубивъ гроши. Бачыть Иванъ, що князь въ карети крутыться, кыдається, зитхае, ба дали клясты почынае. Бачыть се Иванъ, але ничего, мовчыть и йиде. Наразь князь крычыть:

— Стій!

Иванъ зупынае четверню.

— Що у трыстенного, —воркоче князь, перешукуючы вси свои кышени й пакунки,—адже жъ я недавно мавъ ии въ рукахъ.

Лакеи позскакувалы зъ своихъ сиджень и поставалы въ покирныхъ поставахъ, понатягавшыся мовъ струны по обохъ бокахъ кареты.

— Гей, вы, туманы! — крыкнувъ въ кинци князь,—чы не бачывъ зъ васъ котрый моєи портмонетки зъ гришмы.

— Ни, ясный пане!—въ одинъ голосъ видповилы обыдва лакеи.

— А ты, Иване?

— Я бачывъ, ясный пане.

— Де?

— Вчора ясний панъ давъ їи тїй пани, що у насъ була на чаю.

— Ты дурень, Иване!—крыкнувъ князь, прыгадавши соби въ тїй хвыли, що Иванъ сказавъ чыстисиньку правду.

— А колы я дурень,—преспокійно видказавъ Иванъ,—то нехай ясний панъ пошле лакеивъ шукаты портмонетки по дорози. Бачыться мени,—додавъ насмишкувато, — що передъ килькома хвылямы щось выпало зъ кареты. Може то вона.

Покмтитывъ князь, що Иванъ глузуе зъ нього, и весь спалахнувъ гнивомъ. Знавъ добре, що зъ замкнутои кареты портмонетка не могла выпасты, особлыво колы передъ тымъ їи въ карети не було, и що навить колы бъ була и колы бъ выпала, то Иванъ, сыдячы на козлахъ, не мигъ бы сього ани бачыты, ани чуты за туркотомъ колисъ та лускотомъ кинськихъ копытъ. Та все-такы щобъ зберегты свою князивську повагу въ лакеивъ, винъ гримнувъ на ныхъ:

— А ну, туманы, чого стоите? Бигайте що духу! То не може буты, щобъ вона пропала. Я тутъ выхылився, то може й справди... Бижить. Гостынець

пустый, то колы не дуже далеко выпала, то певно найтыся мусыть.

А самъ ажъ зубамы скреготавъ, що мигъ такъ забытыся. Боявся, щобъ лакеи не розтрубылы передъ княгынею исторіи про ту пани, яка була у нихъ на чаю въ незнайомимъ мисци и якій винъ подарувавъ свою портмонетку зъ 200 гульденамы.

— Слухай, Иване,—сказавъ князь похвыли, колы лакеи, такожъ усмихаючычыся недовирливо, потупцювалы гостынцемъ,—чы ты справди бачывъ, якъ я дававъ тій пани портмонетку? Бо я щось соби того не можу прыгадаты,—мабуть дуже вже въ голови шумило.

— Я дурень, ясний пане,—коротко видризавъ Иванъ.—Ничого я не бачывъ. Я тилькы чувъ, якъ портмонетка передъ хвылею выпала зъ кареты. Отъ уже й лакеи вертають,—додавъ, озырнувшись.—Найшлы, бижать.

— Що? Найшлы?—крыкнувъ князь, не можучы зъ дыву отямытыся.

— Такъ и есть! Ось вона, ясний пане,—въ одынъ голосъ крыкнулы лакеи, подаючи князеви портмонетку зъ гришмы.

Князь зразу остовпивъ, очамъ своимъ вирыты не хотивъ, але портмонетка була такъ наочно въ його руци, що йому не лышалось ничего иншого, якъ тилькы сховаты їи до кышени й дякуваты невыясненому випадкови, що вывивъ його зъ клопоту. Та все-такы винъ догадувався, що Иванъ сякъ чы такъ мавъ у тимъ випадку свою руку, и для того ввечери, колы стали въ зайизднимъ доми на ничъ, поклыкавъ Ивана до свого покою й запытавъ його въ чотыри очи:

— Ну, Иване, скажы мени, якъ властыво було зъ тою портмонеткою?

Иванъ зразу прыкынувся дурнымъ.

— Не моя ричъ се знаты, ясный пане,—сказавъ.

— Е, йды, йды, не балакай пусте!—сказавъ князь, добродушно плещучы його по плечи.—Ну, скажы, не бійся, я не буду гниватися.

— Та що тутъ говорыты, ясный пане,—сказавъ Иванъ. — Та пани, диставшы портмонетку видъ ясного пана, якось їи выпустила. Я пиднявъ їи и сховавъ, щобъ ясному панови виддаты, а колы ясный

пань почавъ їи шукаты въ карети, я выпустывъ їи на гостынецъ.

— Ой, Иване, — крыкнувъ князь, — а якъ бы бувъ їи хто иншый найшовъ?

Иванъ усмихнувся.

— Ну, то що жъ? — сказавъ спокійно. — Бувъ бы якыйсь бидолаха поратувався, а ясный пань однаково й такъ не мигъ бы бувъ навить подуматы, що вона на гостынці згубылася.

Князь хотивъ ще щось дали сказаты, але замовкъ и тилькы з-пидъ лоба неймовирно поглянувъ на Ивана.

— Ей, поганий жартъ, — подумавъ собі Иванъ, покмтитышы се. — Ще готовъ мене князь уважаты за злодія. Липше дамъ спокій.

XI.

Писля сього якыйсь часъ йихалы безъ ніякихъ прыгодъ. Иванъ нудывся що дали то бильше, а до того ще вони давно вже перейихалы въ чужу сторону, де люде говорылы незрозумилою мовою. Край бувъ ривный та одностайный, такъ що й на околицю дывытыся зъ козелъ було скучно. Тилькы тысячи

жендивъ и косаривъ по обохъ бокахъ шляху мыгалы докола. И все частише пидхоплювавъ Иванъ у своій души якесь дивне, неясней несмиле ще почуття, немовъ бы заздрить, колы бачывъ тыхъ роботящихъ, потомленихъ, таневтомимыхъ людей, яки то згыналыся лукомъ пры роботы й облывалыся потомъ, такъ що здалека выдно було ихъ мокри сорочки, що прылыпалы до плечей; то сидилы весело кружка на стерни помижъ снопама за полуденкомъ. Але прыкре те почуття въ души Ивана мыгало тилькы на хвылыну, и бачылось, не лышало по соби ніякого слиду, кримъ тыхенького зитханья. Гирше допикала йому однастайна йизда та соняшна спека.

— Колы бъ хочъ лисъ тиныстый де здыбаты!—подумавъ соби Иванъ, и въ тій же хвыли, пидвившы очи по-надъ кинськи головы, побачывъ недалеко передъ собою темнозелену стину високого соснового лису, видъ якого, бачылось, на тысячу крокивъ віяло свижимъ холодкомъ и чудовыми пахощама. Ажъ лекше якосъ зробылося на души у Ивана, колы побачывъ, що гостынець билюю вузенькою стричкою вризався въ те

тинысте, зелене озеро и тягся по-мижъ його стинамы, помы ажъ не згубывся десь въ далекій далечыни. Въ лиси стояла поважна, таємныча тыша, а гуркить колись и стукить кинськихъ копытъ лунавъ якосъ прыглушено, мовъ несмило.

— Въ такимъ лиси й розбійникамъ ялось бы гостюваты, — подумавъ соби Иванъ. Йому прыгадалыся ти розбійны-
кы въ темнимъ, велычезнимъ лиси, про якихъ винъ малымъ ище стилькы страховыщъ наслухався въ бабусыныхъ казкахъ. — Отъ якъ бы намъ теперъ здыбатыся зъ такымы розбійныками! — подумавъ. Та не встыгъ се подуматы, колы втимъ наразъ по обоихъ бокахъ дорогы зъ по-мижъ гущавыны выскочыла цила юрба якихось обшарпанныхъ волоцюгъ и кынулася до кареты.

— Стій! — закрычалы волоцюгы, махаючы кыямы попередъ киньмы й хапаючы ихъ за посторонкы.

Иванъ зупынивъ четверню. Розбійныкы обскочылы карету и першыхъ постягалы лакеивъ.

— Де гроши? — верещалы воны.

— Пытайте пана.

— Быйте лакейськи души! — крыкнувъ ватажко волоцюгъ. — Быйте, щобъ душа пыты просыла, нехай признаются!

Розбійныкамъ не треба було се два раза говорыты. Въ одній хвыли килька дужыхъ хлопцівъ розложило бидныхъ лакеивъ на-середъ гостынця та й давай молотыты ихъ ломакамы. Тымъ часомъ инши вытягли зъ кареты князя, що зъ страху, бачылось, онимивъ цилкомъ.

— Де гроши? — крыкнувъ йому надъ вухомъ ватажко.

— Лю...лю...люде! Лю...лю...люде! — блеконивъ князь, не можучы зъ переляку вымовыты слова.

— Ге, ге! Ясному пану языкъ заплутався! — посмишкувалыся розбійныкы. Ватажко тымъ часомъ перешукувавъ середыну кареты. Але хочъ и якъ старанно перетрясавъ, то все-такы кримъ золотого годинника й деякихъ другихъ цинныхъ речей ничего не мигъ найты. Грошей мовъ и зовсимъ не було въ карети.

— Певно ихъ при собі має, — сказавъ ватажко й почавъ такъ само старанно обшукуваты князівську особу. Але й се

було надармо. Князь немовъ прочувавъ биду и рано, закымъ рушылы въ дорогу, сховавъ гроши въ потайныкъ, зроблений въ деревяній скрини въ карети й видомій тилькы йому одному. При собі мавъ лышь килька гульденивъ дрибными.

— Де гроши?—що сылы верескнувъ ватажко, телепаючы княземъ мовъ горсткою, такъ що мало духъ зъ нього не вытрясъ.

— Лю...лю...лю...—блеконивъ въ одно князь, тремтячы й не можучы встояты на ногахъ.

— Положить його й бийте, погы йому языкъ не розвяжеться,—закомандувавъ ватажко.

Бидный князь не мигъ навить крычаты, а тилькы пыщавъ пидъ кыямы, якъ дытына.

— Берить ще й визныка, може, сей намъ скаже!—командувавъ тымъ часомъ ватажко, и заразъ килька розбійныкивъ кинулося до Ивана, щобъ зтягнуты його зъ козелъ.

— Дай спокій, ты!—огрызнувся Иванъ, що за весь той часъ преспокійно собі

сыдивъ на козлахъ и державъ кони. — Не рушъ, бо кони сполошатся.

— Де гроши, блюдолызе? — крычавъ ватажко, махаючи здоровенною патерыцею.

— Не знаю, — сказавъ Иванъ.

— Заразъ ты будешъ знаты! — крыкнулы розбійныкы й почалы шарпаты Ивана.

— Дай спокій одынъ зъ другимъ, бо впаду въ злисть! — зупынявъ ихъ Иванъ.

— Ану, ану впадъ! — крычалы розбійныкы, голосно регочучысь, и въ тій хвыли шарпнули Ивана такъ, що винъ мовъ снипъ злетивъ зъ козелъ. Буки рясно посыпалыся на його плечи.

— А то що, б'єте? — крыкнувъ Иванъ.

— А ты думавъ, що жартуємо? — реготалыся розбійныкы й молотылы ще дужче.

— Ахъ вы, анахтемськи души! — крыкнувъ Иванъ, зирвався зъ земли и захопивъ свій батигъ тоншымъ кинцемъ у руку. Замахнувъ довжезнымъ пужаломъ такъ, що ажъ засвыстало въ повітрі. Выгынчастый, ременемъ оплетеный пруть гадюкою оперезавъ голову

ватажка, що видъ тои несподиванкы видразу впавъ на землю, мовъ косою пидкошений. Другый замахъ повалывъ на землю другого розбійныка, третій обезвичывъ третього, переломавшы йому кисти въ обохъ рукахъ. Закымъ розбійныкы помиркувалыся, що Иванъ на правду борониться, вже п'ять зъ помижъныхъ булы каликамы. А Иванъ гаратавъ дали, кожному даючи лышь по разу, але такъ, що мавъ того досыть на весь викъ. Увильнывъ князя, поголомшывъ тыхъ, що держалы коней, а ти, що были лакеивъ, не чекаючи почесной, й самы пустылыся навтикача. Тоди Иванъ спокійнисенько прынисъ изъ поблызького потока воды, видиллявъ князя й давъ йому напытыся, протверезывъ такожъ лакеивъ и зъ ными разомъ всадывъ князя до кареты, а нарешти ту саму самарянську прыслугу зробывъ такожъ ватажкови розбійныкивъ и його товаришамъ, що мовъ порозкыдани снопы лежалы насередъ гостынця. Голова въ ватажка напухла, якъ банякъ, а поперекъ лыця мавъ винъ сыню смугу мовъ ковбасу.

— А не казавъ я вамъ: дайте спокій?— добродушно мовывъ до нього Иванъ. Та ватажко ніякъ ище не мигъ отямытыся. Сыдячы посередъ гостынця, винъ въ нестями тилькы рушавъ поблидлыми устами, але не мигъ зъ нихъ выдобу- ты ани слова.

— Бувайте здорови, людонькове доб- ри!—сказавъ Иванъ, вылизъ на свое місце и взявъ вижки до рукъ. Карета рушыла зъ місця и швидко щезла розбій- никамъ зъ очей. Въ найблизшимъ мисти князь мусивъ задержатися трохи довше й килька день пролежаты въ лижку. Иванъ пыльнувавъ його, якъ батька, не спавъ цилымы ночама й прыносивъ князеви всього, чого тилькы той потре- бувавъ, хочъ князь забувъ навить дати йому гроши на выдатки. Нарешти по килькохъ дняхъ князь цилкомъ оду- жавъ и мигъ уже спокійно згадуваты про страшну прыгоду.

— Такъ се ты самъ одынъ побывъ ихъ?—пытавъ винъ Ивана.

— Ну, а зъ кымъ же я мавъ ихъ быты,—видповивъ Иванъ,—колы васъ воны былы?

— Але бійся Бога, Иване,—скрыкнувъ князь,—колы ты чувъ у соби таку силу, то чому жъ ты не побывъ ихъ упередъ, закымъ ище воны до мене прычепылыся?

— Якъ бы мени ясный панъ бувъ казавъ,—почавъ Иванъ зъ найдурнишымъ на свити выдомъ.

— Мій Боже, який же ты дурень, Иване!—скрыкнувъ князь.

— Знаю се, ясный пане!—видмовывъ Иванъ зъ радиснымъ лицемъ. — И власне для того я не рушався зъ місця.

Князь тилькы рота роззявывъ.

XII.

Ажъ ось прыйихалы до миста, де проживала князева сим'я—жинка й дочка. Мабуть не дуже сердечно виталыся князь зъ княгынею, бо грошей привизъ князь зовсимъ не такъ багато, якъ сподивалася княгыня. Иванъ видразу почувъ, що въ гарненькому доми, въ якому жыла князивська сим'я й прислуга, стоить якийсь прыкрый духъ, якесь повітря душе, мовъ передъ бурею. Зъ розмовъ, яки день-у-день велыся мижъ

Р. 2. Ум. розд. ж. 1, коли прайде князь до миста.

прыслугою, винъ довидався, що обыдвипаніи безъ князя напозычались багато, а якъ до того додаты ще ти позычки, що пороблено за князя, то выйде дуже поважна сума.

— Ну, та й допеклы вже намъ ти, що гроши позычаютъ,—говорылы слугы.—Вже не разъ княгыня казала ажъ выкыдаты ихъ за двери, не пускаты въ браму. Та якъ ты його не пустышь? У насъ заразъ бы пизнавъ: прыйде жыдъ, пейсатый, довгополый, ну то чоловикъ заразъ бачыть, що його треба за каркъ та за двери. А тутъ дидько ихъ пизнае, хто жыдъ, а хто не жыдъ. Прыйде панъ, у перстеняхъ, пры золотимъ ланцюху, вбранный такъ, що думавъ бы чоловикъ—князь якийсь! А тутъ за хвылю ясна пани дзвонить и каже того пана браты за плечи та й выкыдаты!

Зъ такихъ и подибныхъ розмовъ Иванъ довидався, що княгыня зъ тяжкою бидою встыгла зацѣтъкаты тыхъ, що давалы їй гроши въ позыку, щобъ ждалы ажъ до прыйизду князя и що, значыть, теперо воны заразъ спадуть сюды мовъ крукы, а колы князизськихъ

грошей не стане, то треба сподиватыся великой биды.

Иванъ зразу самъ собі не мигъ выясныты, чому вси ти розмовы дотыкалы його такъ боляче, немовъ бы то ричъ ишла про його власну родыну. Що прив'язувало його до князя? Ничогисинько. Не подобалася йому й княгыня такы видъ першого погляду. Була се висока, выпростувана, горда пани, що доси ани разу навить не зволыла зырнуты на нього и загаломъ зъ прыслугою обходылася, якъ зъ худобою або бездушными ричама. А княжна? Иванъ зразу якось не запымитывъ її. Була се невелычка, дрибненька панна зъ круглою, якъ яблучко, головою, капыночку задертымъ носыкомъ и чорными цикавымы оченятамы, безмирно рухлыва и щебетлива, вично захоплена собою, своимъ убраннямъ, своимы канаркамы та залыцаннямъ. Иванъ побачывъ її ажъ килька день по своимъ прыйизди, колы прыйшла оглядаты четверню коней, що прыйшла зъ Иваномъ.

— Ахъ, яки жъ воны гарни! Ахъ, яки жъ воны мыленьки! — скрыкнула вона, плещучы коней по хребтахъ та

мордахъ своею дрибною, майже дытячою рукою. Теперь я буду выйизжаты на погуляння, правда, таточку?

— Ну, такъ, розуміється! — буркнувъ князь.

— Тилькы ты мусышь купыты мени кабріолетыкъ гарнесенькый, гарнесенькый. Купышь, таточку?

— Ей ты, щебетушко моя! — сумовыто сказавъ князь, — чого бѣ я для тебе не купывъ! Та тилькы бачышь...

— Е, що тамъ бачыты! Купышь, купышь, купышь! — прыговорювала дивчына, скачучы довкола батька и глядячы його по-пидъ бороду. — Ахъ, якъ то буде чудесно!

А потому додала, прыймаючи наразъ поважный, а навить трохи затурбованый выдъ:

— А визныкъ? Чы се той визныкъ, якого ты, тату, привизъ? — спытала, показуючы на Ивана, що стоявъ передъ нею, держачы кони.

— Той самый, Ниночко.

— Який поганный!

— Поганный, дытыно? Чому поганный?

— Правдывый ведмидь. Куды я зъ нимъ покажуся?

— То можемо його видправыты,—сказавъ князь.

— Видправъ, таточку. Прыймемо жокея *) такого, що й услужыты потрапыть.

И лестячыся до батька, мовъ кишечка, вона пишла зъ нымъ у покои.

Иванъ почувъ правдыву ненависть до той сорокы, що, здавалося, не мала ніякисинького розуминня про свить Божый та про клопоты жыття. Винъ почувавъ якусь таємну радисть, колы одного дня ти, що давалы въ поэку гроши княгыни, довидалыся про прыиздъ князя й цілою ватагою обляглы князивськый димъ и одынъ за другимъ почалы достукуватися до покоивъ.—Хотивъ я допомогты имъ,—думавъ собі Иванъ.—Але колы се таки лехкодухы, то нехай самы собі радять, якъ зуміють. Навить пальцемъ за-для нихъ не рушу, онъ що!

И сивъ собі на лавци пидъ домомъ, курячы люльку й не думаючи ни про що бильше, якъ се звыкъ бувъ чыныты въ недилю зъ полудня, колы ще слу-

*) Жокей—ученый визныкъ.

жывъ у сели й колы для нього наста-
вала хочъ коротка хвыля видпочывку.

— Иване! — розлигся наразъ сриблы-
стый голосокъ зъ галеріи тутъ же надъ
його головою.

— Слухаю! — сказавъ Иванъ.

— Будь такой добрый, запряжи пару
гнидыхъ до фаетону.

Легкий шелестъ сукни свидчывъ,
що властителька того голосу сквапно
видійшла.

— Котра бъ то могла буты, стара чы
молода? — думавъ Иванъ, що не мигъ
бачыты іи лыця. — Чортъ ихъ по голоси
пизнае, колы обыдвы пыщать, якъ коше-
нята. Але почекай лышень ты, вывирко!

Воркотячы, винъ пишовъ до стайни,
де кони были вже вычыщени, фаетонъ
прыготованый, упряжъ блыщалася, мовъ
зеркало. Закымъ Иванъ наблизывся до
дверей, уже фаетонъ бувъ запряженный.

Въ тій хвыли зъ дому выбигла пан-
на Нина, рум'яна, свижа, въ моднымъ
убранню.

— Тамъ тато зъ тымы своїмы поэ-
чальныкамы марудыть, — щебетала вона
на-пивъ сама до себе, на-пивъ до Ива-
на. — Що я маю слухаты ихъ нудного

балакання? Краще пройхатися до лиска.

И стала передъ фаетономъ, дожыдаючи, щобъ Иванъ допомигъ їй систы, але навить не дывлячыся на нього.

— Я зъ паннунцею не пойиду,—сказавъ ришучо Иванъ.

— Не пойдешъ? А то чому?

— Бо я поганий, ведмидь, а паннунци треба жокея.

— Що? що? що? — лепотила панна Нина, а їй лычко спалахнуло живымъ рум'янцемъ—не знаты, чы зъ гниву, чы може зо встыду.

— Нехай соби паннунця шукають жокея, а я не пойиду,—сказавъ Иванъ знову.

Панна Нина ще хвылю вдывлювалася въ нього якымысь не то зачудованымы, не то безконечно жалибнымы очыма. Рум'янець звильна щезъ изъ їй лица, яке поблидло-поблидло, а на очахъ у неї закрутылыся слъозы.

— Грубіянь!—прошепотила їй видвернулася, щобъ иты назадъ до покою.

Ивана немовъ бы хто клищами стысъ за серце.

— Ну, нехай паннунця сидають,—сказавъ лагиднишымъ голосомъ.—Пойиде-мо вже, колы паннунця хочуть.

— Я не хочу! не пойиду!—видризала Нина и, не глянувши навить на нього, пишла до покою.

— Отто я дурный, якъ чобить,—воркотивъ самъ до себе Иванъ, сыдючы зновъ зъ люлькою въ зубахъ на лавочци (кони й фаетонъ уже давно стоялы на своихъ мисцяхъ). — Непотрибно я вьрвався. Ще соби подумае, що й я хочу корыстаты зъ ихъ загального клопоту, щобъ ій збыткы робыты. Фе, Иване, се не гарно, дуже не гарно!

И думавъ, передумувавъ, що йому дали робыты? Чы допомогты князеви, чы покынуты його? Та не выдумавшы ничего путнього, винъ махнувъ рукою и сказавъ самъ до себе:

— Агій, та ще жыдивська школа не валыться! Почекаємо, що дали буде.

ХІІІ.

Якосъ не якосъ зумивъ князь за-цытъкаты своихъ pozyчальныкивъ, хочъ тыхъ грошей, що винъ привизъ, не вы-

старчыло навить на те, щобъ покрыты й половину позычокъ. Але въ гарненькому доми насталы тяжки часы. Треба було ѓскупно выдаваты на йижу й на всяки найконечниши потребы, щобъ тилькы про людське око держатыся сякъ-такъ зъ гоноромъ. Потаємно продалы пару коней и тяжку карету, въ якій князь прыйихавъ, але й сього не на довго выстарчыло. Тилькы надзвычайна лехкодушність князя и його дочки та нікому недоступни гордоши княгыни могли ще такъ-сякъ держаты ривновагу въ тимъ безвыходнимъ становыщи. Иванъ довидався видъ лакеивъ, що князь лыстомъ наказавъ свойому управытелеви продаты якъ найшвыдше головну частыну маѣтности.

— Управытель, — говорывъ дали лакей, — тымъ часомъ видпысавъ нашому ясному панови, що зъ продажи маѣтности ничего не буде, разъ—що нема купця, а друге, що нема що продаваты.

— Якъ то нема що продаваты?

— А такъ, що позычальныкы й тамъ влизлы ясному панови на кгрунтъ и выправувалы соби таке, що весь дохидъ

иде имъ на сплату позычокъ и процен-
тивъ. Якъ бы бувъ одынъ позычальныкъ,
або якъ бы воны вси погодылыся, то
може бъ судъ маєтнистъ и продавъ. Але
воны чомусь не можуть погодытыся, ма-
бутъ надіються зъ ясного князя ще щось
більше выдушыты, и для того держать
його немовъ того, що за одну ногу за-
вишений. Ото жъ управытель и напы-
савъ, що не може ани маєтносты про-
даты, ани доходу зъ неи посылаты.

Иванови ажъ якось гаряче зроби-
лося, колы спробувавъ перенестыся въ
становыще князеве.

— И чымъ же се скинчыться?—запы-
тавъ винъ.

— Дочку продадутъ,—злорадо всмихаю-
чыся, шепнувъ йому на ухо лакей.

— Дочку? Панну Нину?—остовпилый
зъ дыва скрыкнувъ Иванъ.

— А вже жъ не кого. Є тутъ одынъ
старый скупердяга, головный позычаль-
ныкъ князивъ. Барономъ тытулується,
але винъ соби простый жыдъ, що ще
зъ батька нашого князя почавъ сокры
тягнуты й на нимъ велыкого маєтку до-
робывся. Та й маюча шельма! не вид-
ступає видъ нашого ясного пана ани на

крокъ, а якъ мы ось тутъ оселылыся, то винъ и соби жъ. Ну, а пры тій нагоди то й иныхъ панычыкивъ пидску-буе. Такъ ото той баронъ знае дуже докладно, якъ стоять дила нашого пана, та проте позычае йому. Теперъ ось зновъ якусь немаленьку суму позычывъ. Очевидно, хоче такъ обплутаты князя, щобъ той нарешти мусивъ виддаты йому доньку. Вже винъ давнише порывався ии дистаты, але тоди ще наши паны трохи липше стоялы, то мало його викномъ не выкынулы. Та винъ байдуже соби: всмихнувся, перепросывъ князя та княгыню й дали свое ремесло провадывъ. Але теперъ, знаю напевно, не пиде вже такъ гладко. Теперъ, колы баронъ скаже: „дайте за мене панну!“ — то воны не посміють видмовыты, ще й мусять удаваты, що ради такому щастю.

— Ну, а що жъ панна? Невже вона такъ заразъ и пиде за барона?

— Та що панна? Адже жъ бачышъ, яка вона! Скаче, спивае, танцюе, грае, немовъ бы ни про що инше на свити й не знае. Що ты зъ такимъ веретеномъ зробишъ? Ну певно, якъ ій скажуть иты за барона, то вона не тои заспивае. Але

того смутку такожъ не на довго стане. Баронъ багатый, дастъ їй те, чого їй батько не може дати, а вона за убраннямы, забавами и кавалерамы швидко и про барона забуде. Не дурно то кажуть: жинка якъ верба, де їй посады, тамъ и прыйметься!..

Иванови ажъ морозъ переходывъ по тили, якъ те слухавъ. Такъ ось яка доля чекає сю гарненьку, ни въ чому не тямущу дытыну! Винъ певный бувъ, що князь не вагатыметься їй продаты. Бажавъ тильки побачыты того крука, що такъ довго чатувавъ свою здобычъ. И не довго прыйшлося йому ждаты. Ще того самого дня баронъ прыйшовъ до князя. Бувъ то шпаковатый вже паньсько, зъ выпасенымъ животомъ, гладко выголеннымъ лыцемъ и вставляюнымы зубамы. Винъ мавъ звычай видкашлюваты голосно й колысався на ногахъ, мовъ брычка на ресорахъ. Велыки, олов'яни очи глядили якось тупо, безъ выразу, тильки на мясныстыхъ устахъ проблыскувавъ раз-у-разъ якийсь неприємный, зрадлывый усмихъ.

— Ну, сей певно чоловика супокійно схрупає й выномъ зап'є! — подумавъ

Иванъ, прыдивывшыся до барона. И гирко, жалислыво якось зробылося йому на души.

— Иване! — почувся тутъ же надъ нымъ голосъ панны Нины.

— Слухаю паннунци, — сказавъ обертаючыся Иванъ, змишаний чогось, немовъ бы хто зловывъ його на якимъ злимъ учынку.

— Гниваєшся на мене?

— Що се паннунця мовлять? — скрыкнувъ Иванъ, ще дужче змишавшыся. — Хиба жъ я колы небудь?..

— Значыть, пойдешъ зо мною?

— Зъ охотою. Въ тій хвыли все буде готово.

Иванъ кынувся до стайни.

— Я заразъ выйду вбрана, — клыкнула на здогинъ йому панна Нина.

За малу хвылыну вже Иванъ зъ киньмы и зъ фаетономъ чекавъ передъ кганкомъ. Незабаромъ вийшла й панночка.

— Прыйшовъ той обрыдливый баронъ, — щебетала вона вже прямо до Ивана, покы сей допомагавъ їй систы до фаетона. — А, правда, ты його не знаешъ! Щасливый ты! А я не хочу й черезъ

п'ять хвылынъ буты зъ нымъ пидъ
однымъ дахомъ. Нехай тамъ зъ тат-
комъ б'ють собі языками.

Пройихавшы може зъ пив-годы-
ны, прыбулы до лиска. Тинысти стежки
тамъ булы майже пусти. Повитря було
чудове, повне пахощивъ и свижосты, зви-
дусюды дзвенилы спивы пташенятъ.
Иванъ почавъ помалише йихаты. Йому
конче хотилося поговорыты зъ пан-
ночкою, а якымось прочуттямъ винъ
змиркувавъ, що й вона неспокійно сы-
дыть у фаетони.

— Прошу паннунци,—сказавъ Иванъ,
обертаючысь трохи до неи,—чы то прав-
да, що паннунця выходять замижъ за
барона?

Панна Нина стрепенулася въ пово-
зи, мовъ опечена.

— Хто тобі се сказавъ?

— Та я чувъ... слугы говорылы.

— А якъ бы такъ було, то що?

— Жаль мени паннунци, дуже жаль,—
сказавъ простодушно Иванъ. — Тымъ
більше,—додавъ по хвыли, — що, якъ
бачу, паннунця не дуже його люблять.

— Охъ, ненавыжу його! — скрыкнула
панна Нина.

— А чы то правда,—говорывъ дали Иванъ,—нехай паннунця дарують мою цикависть, але я зъ доброго серця пытаю,—чы то правда, що родычи хочуть паннунцю продаты баронови?

— Що ты мовышъ?—скрыкнула панна Нина, поблидшы мовъ трупъ.

— Я дурный Иванъ, повторяю якъ дытына те, що други говорятъ.

— Такъ ось воны що про мене говорятъ!—прошепотила панночка, чуючы, що ій у грудяхъ починае духъ захоплюваты.

— И чы то правда, що татко паннунцинь выненъ баронови богато грошей и за те паннунця...

— Мовчы! не доризуй мене!—скрыкнула панна Нина, якій ажъ теперъ, за брутальнымы хочъ и щырымы Ивановымы словамы, почало наразъ свитаты въ голови.

Кони рушылы швыдче. До кинця пройиздки мижъ Иваномъ и Ниною не було бильше сказано ани одного слова.

XIV.

На другый день зновъ Нинаказала Иванови прылагодыты кони й повизъ, хочъ барона сьогодни у ныхъ не було.

— Роскажы мени що-небудъ про нашъ край,—сказала панна, колы воны вйихали въ лисокъ.

— А що жъ я паннунци роскажу?—сказавъ Иванъ.—Знаю тилькы село та мужыцьке жыття.

— Роскажы мени про село та про мужыцьке жыття! Десять литъ жыю вже за граныцею. Тужу часомъ за селомъ. Боже! Тамъ ище я була щаслива. А тутъ...

Сльозы перервалы й мову.

— Най паннунця не плачуть!—мовивъ Иванъ.—Село не втиче. Ще паннунця можуть вернуты до нього й буты щасливою.

— Пропало, Иване, пропало!—хлыпала панна Нина, закрьваючы лице руками.—Вчора таточко продавъ мене баронови. Навить контракта вже пидпысалы. Въ м'ясныци наше весилля.

На сю видомість Иванъ не найшовъ сливъ потихы.

— Ни, ничого зъ того не буде!—скрыкнула ришучо.

Иванъ выдывывся на іи зарум'янене лычко, въ іи мокри ще, роз'искрени очи.

— Не диждуть воны, щобъ я пиддалася ихъ замирамъ!

— А що жъ паннунця зроблять?

— Утоплюся!

— Боже! Що се паннунця говорятъ?!—скрыкнувъ Иванъ.

— Утоплюся, зарижуся, повишуся, або втичу, наймуся на службу, але за барона не пиду. Охъ, якъ я ихъ ненавыжу! И його, и всихъ тыхъ, що кажуть мени называтыся батькомъ и матиррю, а вміють тилькы розбуджуваты мою пыху й шахруваты моею душею! Всихъ ненавижу, всихъ!

— И мене?—стыха запытавъ Иванъ.

— И тебе такожъ, такожъ! За те, що ты, якъ лись, сылуешся закрастыся до моеи души и зъ лакейської цикавосты розглянуты, що въ ній діється, щобъ потому маты про що говорыты зъ другымы лакеямы, судыты мене, осміюваты по-за очи!

— Паннунцю!—сказавъ поважно Иванъ.—
 Прошу паннунци такъ не говорыты.
 Николы никого не сужу й не обмов-
 ляю ани въ очи, ани по-за очи. А колы
 я де про що паннунци пытався, то тиль-
 кы для того, що бажавъ бы я паннунци
 допомогты.

— Мени? Ты, Иване?

— А чому жъ бы ни? Колы тилькы
 паннунця схочуть.

— А що жъ ты можешъ для мене
 зробыты, Иване?

— Все, що паннунця схочуть.

— Все! Ну, то досыть багато. А колы
 я схочу, щобъ на прыкладъ отсей стовпъ
 зъ лихтарнею прыйшовъ сюды й покло-
 нывся мени?

Ледве панна Нина вымовыла ти
 слова, колы й справди грубый дубовый
 стовпъ, на якому була лихтарня, важко
 стогнучы та сопучы выкорицмався
 зъ земли, наблызввся до фаетона, ку-
 медно перехыляючыся то въ сей, то
 въ той бикъ и, сыльно хруснувши въ
 половины, поклонывся їй, а потому вер-
 нувъ назадъ на свое мисце.

— Ха, ха, ха, ха!—не могла здержа-
 тыся панна Нина, щобъ помымо всего

свойого смутку не выбухнуты голоснымъ смихомъ на той выдъ. Але заразъ споважнила.

— Що се за чудеса таки, Иване?

— Адже жъ я паннунци мовывъ, що можу все зробыты, що тилькы захочу,— видповивъ спокійно Иванъ.

— Що жъ то ты—чаривныкъ якыйсь?

— Чаривныкъ не чаривныкъ, але маю таку силу.

— Значыть, можешъ и таке зробыты, щобъ баронъ зломавъ соби шыю, якъ тилькы до насъ прыйде?

— Можу,—сказавъ Иванъ.—Але на що се паннунци прыдасться?

— Маешъ рацію,—сумно сказала панна Нина.—Злюка зъ мене, чую се. А його нещастя ни на що бъ мени не прыдалося. Не винъ, то котрый-небудь другый такий, якъ винъ, купывъ бы мене, все одно, чы я мала бы довгы, чы власни гроши. Такъ знаешъ що, Иване,—сказала, надумавшыся хвылыну,—колы хочешъ щось для мене зробыты, то зробы такъ, щобъ я була щаслива.

— Сього одного, прошу паннунци, не можу зробыты,—сумно сказавъ Иванъ.

— Якъ то не можешъ? Чому?

— Бо якъ бы я мигъ, то зробивъ бы се на самый передъ собі самому.

— Значить, и ты такожъ нешасливый?—зъ щырымъ спивчуттямъ, запытала панна Нина.

— О, и дуже!—сказавъ Иванъ.

— Правда, ты слуга!

— Е, що тамъ слуга, — видмовывъ Иванъ.—Колы я служу, то зъ власной воли. Адже жъ бачуть паннунця, що колы я можу таке зробыты, цдобъ стовпъ паннунци поклонився, то не велика бъ мени ричъ була въ одній хвыли зробыты себе зъ слугы паномъ. Але що мени зъ того?

— Ну, такъ чого жъ тобі не стае?

— Етъ, що тамъ про се балакаты!—сказавъ Иванъ, махнувши рукою.

Мынуло килька день. Нина, бачылось, сторонылась видъ Ивана, котрый такожъ задуманый и сумный сыдивъ переважно въ стайни, або пидъ стайнею. Тужно йому було за селомъ, обрыдло йому мисто и безупынна сутолока чужыхъ людей, и та безличъ терпиння та дотысковъ, яки кожный зъ тыхъ людей

звычайно носыць зъ собою и старанно ховае передъ окомъ сусида, мовъ не знаты який дорогой скарбъ. Порожнеча й безцильнисть буття, що вже передъ тымъ неразъ давалыся йому въ знакы, теперъ стали передъ нымъ въ цилій своїй безнадійній наготи, оточылы його мовъ гладки стины, високи-высоки ажъ до неба, мовъ страшенна тюрма, яку винъ мусивъ носыты зъ собою ажъ до смерты. Воля його, не находячы собі нигде стрыму, ани перешкодъ, ани гра-ныць—ослабла. А втимъ—що йому по ній, колы одынока перепона здвиглася ій власне тамъ, де було ядро всього. Все дававъ йому чудовый перстинь, кримъ щастя и внутришнього вдоволен-ня. Килька разивъ уже Иванови прыхо-дыла думка до головы, що липше бъ йому було обходытыся безъ того чудо-вого дару. Але все ще якась надія блес-котила передъ нымъ, а надія та теперъ мала подобу—и лице и голосъ—панны Нины. Допомогты ій, статы ій у пры-годи, выдерты іи зъ руки негідныхъ лыхваривъ и батькивъ, а черезъ те и писля того позыскаты іи любовъ—ось про що думавъ Иванъ, сыдячы одыноко

на своїй лавочци та пыхкаючи люльку на короткимъ цыбуси.

Правда, не видразу дійшовъ Иванъ до такої думки. Зпочатку, помиркувавши, що Нина йому почала подобатися, вінъ забажавъ, щобъ вона полюбила його. Та на диво перстинъ и тутъ показався безсильний. Коли Иванъ бажавъ, щобъ вона въ тій хвили прійшла до кухні або на подвір'я, щобъ поклепала коня по шиї, або вдарила його по плечі, щоби засміялася, або разгнівалася—все те сповнювалася йому заразъ. Але найгорячиши його бажання, щобъ вона полюбила його, оставалися несповнени. Въ її присутності вінъ чувъ себе несмилымъ и невильнымъ, чувъ, що видъ неї віє якимось холодомъ, якимось духомъ чужымъ и незрозумимымъ для нього, що стававъ непрохідною стиною міжъ ними навіть тоді, коли вона сміялася, жартувала зъ нимъ и клепала його по плечі.

— Дарма,—подумавъ въ кінці Иванъ,—видно її натура сыльниша того стовпа, и мій перстинъ не може її зминыти. Ну, та се діло не горить. Може, то часъ потрохи зминыть. Може, якъ по-

бачыць мою помичъ, пизнае мене блыжче, то й...

И винъ покынувъ робыты досвиды зъ перстеномъ, сыдивъ, дывывся, слухавъ, що розповидалы слугы й мовчавъ.

А въ князівському доми тымъ часомъ порозташльовувалыся шевчихы та кравчихы, працюючы надъ шлюбною выправою для панночкы. Князь и княгыня, одержавшы видъ будущего зятя значный завдатокъ на дочку, цылымы днямы бавылыся по-за домомъ, розуміється, кожде окремо въ своимъ товаристві. Панна Нина такожъ рідко колы сыдила дома, зъ якого гнавъ іи геть выдъ передшлюбныхъ прыготованъ. Въ товаристві веселыхъ, щебетливыхъ товаришокъ вона заразъ забувала про свою грызоту, сміялася, скакала й жартувала, немовъ ніякого барона, ніякого контракту на іи душу й ніякого завдатку на іи тило й не було на свити.

XV.

Одного дня панна Нина зновъ веліла Иванови запрягаты. Колы выйиха-

лы,казала йому справыты фаетонъ въ протывный бикъ видъ того, въ якый звычайно йиздылы. Швыдко выйихалы за мисто й дойихалы до моста. Велыка, быстра и глыбока рика зъ глухымъ шумомъ котыла по-пидъ нымъ свои хвыли. Панна Нина затремтила, почувшы той шумъ и туркить колись по мости, але заразы же почала досыть голосно мугыкаты соби якусь веселу писеньку. Колы булы на середыни моста, клыкнула зовсимъ звычайно:

— А стань-но, Иване!

Иванъ зупынывъ кони. Въ тій хвыли панна Нина видчыныла дверци фаетона, выскочыла зъ нього и проворно, мовъ билиця, скочыла до мостового поруччя, перескочыла черезъ нього й кынулася въ темновати, запинени хвыли рикы. Але въ ту хвылыну, колы вже долитала до воды, почула, якъ якась невыдыма та могуча рука вхопыла ии, пидняла вгору и зновъ посадыла въ фаетони.

— На що робыты комедію!—огрызливо буркнувъ Иванъ, що преспокійно сидивъ тымъ часомъ на козлахъ.

— Комедію!—скрыкнула панна Нина, облываючыся слизьмы.—Але жъ власне я хотила зробыты кинецъ тій негідній комедіи, що зо мною виробляють. Иване, Ивасыку, прошу тебе,—обернулася наразъ до нього,—дай мени вмерты! Дай мени ще разъ зробыты те, въ чимъ ты мене перепынывъ!

— Най паннунця навить не думає про се!—видмовывъ Иванъ.

— Але жъ бійся Бога! Я не можу вертаты до-дому! Адже жъ ныни мають видбутыся мои заручыны зъ барономъ. Я не можу довше вытрыматы.

— То хто жъ паннунцю сылує вертаты до-дому?—видмовывъ зъ незрушенимъ супокоемъ Иванъ.—Я думаю, що можна не вертаты й жыты.

— Не вертаты й жыты?—Але куды жъ я динуся, що робытыму?

— Боже мій, свить такый шырокий! Адже жъ паннунця мовыла, що волила бъ на службу нанятися...

— Такъ ты радывъ бы мени се зробыты?

— Що жъ, колы инакше не можна, то все липше на службу нанятися, ніжъ ракивъ и коропивъ пидъ мостомъ году-

ваты. Але мени здається, що паннунця, Богу дякувати, не потребує ще ажъ на таке сходьты. Чому жъ бы паннунця не мала... напрыкладъ...

— Що таке? скажи!

— Ну, напрыкладъ... прыняты мене у свою службу?...

— Тебе? У свою службу?—скрыкнула панна Нина.—Ха, ха, ха! Тебе, що въ кожній хвили можешъ стати своїмъ власнымъ паномъ, багатшымъ и бильше могучымъ видъ усихъ панивъ на свити—и я, бидна, одынока, позбавлена всього на свити, мала бъ прыйматы тебе у свою службу?

— А якъ бы я паннунцю про се просивъ?—сказавъ Иванъ.—Нехай паннунця вирыть мени, що тилькы тоди чоловікъ зуміє найлиппше услужыты другому, колы його до сього спонукує не потреба, але тилькы власна воля и власне...

— Що власне?

— Ну, меньше зъ тымъ! — урвавъ Иванъ.—Такъ якъ же? Прыйме мене паннунця у свою службу? Я буду слугою покладнымъ. Платни ніякои не жадаю; колы мене паннунця видправыть, то пиду геть, а чого паннунця тилькы

забажає або запотребує, то прошу мени сказаты. Все заразисинько буде зроблене.

Панна Нина, всмихаючыся кризь слёзы, простягла руку й подала їй Иванови.

— Добре,—сказала. — Прыймаю твою услугу, але зъ тою умовою, що не буду тобі приказуваты. Покидыаючы те жыття, яке ненавыжу, хочу заразомъ покынуты його звычай. Не хочу, щобъ ты бувъ моимъ слугою. Будь моимъ товаришемъ, братомъ—добре?

Иванъ стыснувъ подану йому руку панночки.

— Проты сього ничего не маю,—сказавъ радисно.

— Ну, а що жъ теперъ будемо робыты?

— Я думаю,—сказавъ Иванъ,—що найлипше буде на хвылынку повернуты до-дому.

— А се на що?

— Ну, прошу паннунци, треба кони видставыты на мисце.

— Ба... а якъ же мы рушымо?

— Нехай паннунця про се не турбується, се вже моя ричъ.

— Слухай, Иване,—сказала паленіючы

панна Нина,—не говори до мене: „паннунця!“ Говори мени: „ты“, „Нино“, такъ якъ бы говорывъ до своєї сестры.

— Нехай мени паннунця выбачить,—видповивъ Иванъ,—але я николи не мавъ сестры, то й не знаю, якъ треба до неї говорити. А поки сыжу на козлахъ, то буду говорити такъ, якъ доси говоривъ. Потому може й инакше навчуся.

XVI.

Видъ того часу выдали люде въ рижныхъ столыцяхъ Европы, въ модныхъ купеляхъ, на блискучыхъ балахъ та иныхъ мисцяхъ великопанськихъ забавокъ молоду пару, що выдавала себе братомъ и сестрою. Мужчына, вбраний добирно, але по-просту, бувъ звичайно мовчазный, держався з-далека видъ людей, не танцювавъ и загаломъ якось немовъ гасъ и щезавъ пры боці своєї гарной сестрычкы. Зъ неї навпаки вси дивували, вси въ неї захоувались—не знати, чы за-для її красы, чы за-для дотепу, чы за-для безмирного, якъ здавалося, багатства, яке выдно

було и зъ іи коштовныхъ убранъ са-моцвитивъ та иныхъ дорогыхъ клей-нотивъ, зъ блысучыхъ екипаживъ, та ве-лычезныхъ выдаткывъ, яки воны робылы всюды, де тилькы наякий часъ зупы-нялыся.

Ти двое булы Иванъ и Нина. По-кынувши батькивський димъ, Нина, що правда, заявила Иванови, що хоче верну-ты до ридного краю. Але Иванъ, знаю-чы досыть добре іи вдачу, домиркував-ся, що ся огыда до велько-панського жыття выкликана була у неи тилькы на мыть тымъ тяжкымъ моральнымъ ударомъ, якого власне дизнала. Хвыля мыне, раны заживуть, и вона певно за-тужыть за тымъ жыттямъ. Отъ тымъ то винъ забажавъ, щобъ передъ поворо-томъ до-дому воны вдвохъ видбулы киль-комисячну пройиздку по Европи, яку винъ и самъ радъ бы бувъ оглянуты. Нина якось нибы неохоче на се пры-стала, але по килькохъ дняхъ цилко-выто забула про те, що колысь такъ хо-тила вертаты до-дому.

Сыла Ивановаго чудодійного пер-стня проявылася теперъ въ повнимъ блеску. Перстинъ той переносывъ ихъ обохъ зъ миста до миста въ одній

хвыли, безъ труда и клопоту, дававъ имъ въ руки невычерпани засобы, дозволявъ выдаваты нечувани сумы, ясни-ты безмирнымъ багатствомъ, яке ничого не коштувало й яке мало тилькы ту не-догоду, що, якимъ-небудь способомъ доставшыся въ трети руки, щезало якъ снигъ на сонци. Значыть, було воно привыдомъ, якъ у тому Иванъ достотне переконався, але привыду того зовсимъ досыть було на те, щобы запевныты имъ славу людей безмирно багатыхъ.

Нина зразу вагалася якось черпаты зъ того чародійнаго джерела.

— Яке я маю право на се? — говорила. Але Иванъ заспокоювавъ її.

— Коли ты разъ узяла мене соби на службу, то дозвожь мени заспокоюваты вси твои потреби.

— Але мои потреби можуть стати прымхамы!...

— И прымхы твои будуть заспокоєни, — сказавъ Иванъ. И справди, швыдко панна Нина почала робыты дуже шырокий ужытокъ изъ данного їй права. Блысучый, шумлывый, оглушлывый вырь великопанського жыття бувъ їй найлюбишый. Отъ и кинулася вона въ той вырь

зъ запаломъ, властывымъ іи гарячій вдачи, и швыдко забула про все инше. Иванъ, до якого вона зразу почувала вдячність и якусь крыхитку справдишньої прыхыльносты, незабаромъ упавъ въ іи очахъ до ряду тыхъ пидрядныхъ людей, що жывуть на те тилькы, абы заспокоюваты потреби и прымхы людей выщого колина. Въ поривнанню до блискучыхъ панычивъ, що роямы увывалыся кругомъ Нины, Иванъ справди бувъ дуже непоказный. Винъ не вмивъ говорыты ніякою мовою, кримъ своєї ридной, якої на щастя блискучи панычи ани въ зубъ не розумилы; бувъ маломовный, отяжиль и сумовытый. Буwały хвыли, колы винъ выдавався Нини просто прыдурковатымъ.

Воны прожывалы звычайно въ гарныхъ домахъ або въ першорядныхъ готеляхъ, наймалы по килька покоивъ; та Иванъ—звычайно, якъ упертый Русынь—завсигды мистывся въ одномъ затыльномъ покоику, обставленимъ скромнымы меблямы, а решту лышавъ для Нины та іи гостей. Колы по якимось часи побачывъ, що його мовчазлыва прысутність и незграбни рухы не до смаку

Нининимъ гостямъ, переставъ показуватыся у ней, цылымы днямы сидивъ у своій кимнатци й нудывся смертельно. Тысячу разивъ пробувавъ занятыся чымъ-небудь, отъ хочъ бы струганнямъ дерева або шыттямъ чобить (винъ колысь пишовчывся бувъ видъ сильського шевця), але завсигды якась невыдыма рука вытручувала йому зъ рукъ роботу, що винъ самъ хотивъ зробыты — все те въ одній хвыли вже лежало передъ нымъ, зроблене безъ нього.

И отъ выходывъ Иванъ у мисто й волочывся вулицямы, звычайно одягнений, якъ простой робитныкъ, щобъ ниhto його не пизнавъ и не займавъ. Мовчки прыдивлявся винъ до жыття людей въ тыхъ велычезныхъ муравлыськахъ, що звуться столыцами свита. Багато де-чого винъ тамъ не розумивъ, та все-таки образъ нужды бувъ йому ажъ надто добре зрозумилый и клищамы тысь його за сердце.

Мынуло такимъ способомъ килька мисяцивъ. Иванъ за той часъ высохъ, якъ скыбка, и зовсимъ стратывъ охоту до жыття. Натомистъ Нина розцвила, якъ

рожа, дозрила зовсимъ и чула себе без-мирно щасливою.

— Слухай, Нино,—сказавъ одного разу до неї Иванъ, колы килька день не бачывшыся, опынылысяякосьсамы вдвохъ въ покою.—Чы не часъ бы намъ уже вертаты до-дому?

— До-дому?—зачудовано спытала Ни-на.—До якого дому?

— Ну, до нашого ридного краю, до себе.

— Ей, Иване! Що се ты говорышъ! Увесъ свить є нашимъ краємъ. А въ тимъ краю, де мы колысь уродылыся, нихто за намы не тужыть, нихто про насъ не згадує, и мы тамъ ничего не полышылы, такъ чого жъ намъ туды вертаты? Хиба намъ тутъ не добре?

— Мени, Ниночко, не добре,—сказавъ Иванъ.

— А чого жъ тобі бракує?—скрыкну-ла дивчына, навить не глянувши на нього.—Адже жъ ты маєшъ у своихъ рукахъ уси способы. Зробы такъ, щобъ тобі добре було!

✓ — Добре мени може буты тилькы въ своимъ краю, чую се,—мовывъ Иванъ.

— Такъ ты хотивъ бы мене покну-
нуты?—вырвалося зъ устъ Нины.

Иванъ зырнувъ на неи довгымъ,
сумовытымъ поглядомъ и не сказавъ
ничого. Теперъ знавъ винъ добре, що
вси його мрії про те, щобъ здобути
соби прыхыльнисть той дивчыны, булы
пусти и безплодни. Невыдыма стина,
що стояла мижъ ными, не пидда-
валася сили його перстеня й не хо-
тила уступытыся. Та проте Иванъ не
перестававъ ище надіятыся, хочъ самъ
не знавъ, чого и на що. Ажъ теперъ,
пры тимъ однимъ слови Нины, зъ яко-
го винъ видразу змиркувавъ, що їи зъ
нымъ ничогисенько не в'яже, Иванъ по-
чувъ, що його надія пропадає й розви-
вається дымомъ. Його заболило щось
дуже коло серця, винъ поблидъ и сци-
пывъ зубы, щобъ не зойкнути зъ болю.

Нина не дивылася на нього, поправ-
ляючы передъ зеркаломъ свою пышну
косу. Тилькы зъ Ивановои мовчанкы
вона зрозумила, що остатне слово нероз-
важно вырвалося їй зъ устъ. И ось,
скинчывшы поправляты свою косу, вона
наразъ обернулася, пидбигла до Ивана
и, перескакуючы зъ одной крайности въ

другу, обхопыла долонямы його голову и, пестячы його та цилуючы въ чоло (въ уста воны николы доси не зважылысь поцилуватися), проговорила нижнымъ голоскомъ:

— Ни, Ивасю, ни, братику мій! Я знаю, що ты мене не покинешь. Ани я тебе не покину, вирь мени! Полетымо разомъ у-двохъ до нашої любой витчыны. Швидко вже, за килька недиль. Нехай тилькы м'ясныци скинчатся. Ахъ, я такъ ище хочу погуляты, потанцюваты, повеселытыся! Бо жъ тамъ, дома, якъ ты кажешъ, засядемо якъ крилыкы въ нори. Тамъ не буде вже того, що тутъ—правда? Я навить сама того не хочу. Але теперъ, ище тыхъ килька недиль нехай будуть мои! Добре, Ивасыку?

Иванъ бувъ дуже сумный. Видъ якогось часу запримитывъ винъ одного паныча, що раз-у-разъ крутився коло Нины й очевыдно pozyськавъ соби и прыхыльнисть. Заздристь спонукала Ивана прослидыты потайно жыття того паныча. Винъ переконався, що молодой графъ Едвинъ—чоловикъ дуже нызькои пробы, картяръ и розпустныкъ. Протратывшы за-молоду бильшу частыну бать-

кивського добра, винъ теперъ дотрачувавъ решту. Въ товариствахъ чемный и укладный, винъ гравъ ролю велького пана й дуже тонорового чоловика, але потаємно позычався у кого мигъ, не плативъ кравцямъ та инымъ ремисникамъ, живъ набиръ у готели, а навить у свого старого визныка не стыдався выпозычыты значну суму грошей, яку той за липшыхъ часивъ заховавъ собі бувъ на стари лита. Видъ того визныка, зъ якимъ Иванъ запрыязнивсь, винъ довидався про Едвына досыть такого, що мигъ выробыты собі про його докладный поглядъ. Едвынови грозыла руина, и винъ очевыдно закнуувъ гачокъ на Нину, яку вважавъ велькою багачкою. Иванови ажъ страшно робылося, що жде сю нетямущу дивчыну въ рукахъ того чоловика, и винъ постановивъ собі остерегты ии передъ нымъ.

— Слухай, Ниночко, — сказавъ винъ, ухыляючысь лагідно иидъ ии пестощивъ, яки замисть вдоволення й роскоши робылы йому глыбокий биль. — Я хотивъ бы тебе про одну ричъ запытаты, але дай мени слово, що не прогниваєшся на мене.

— Ну, пытай, пытай, ты, ведмедю!—
сміялася Нина, спираючыся зь комед-
ною повагою ликтемъ на його плече.

— И скажешъ мени правду?

— Се вже якъ мени сподобається.

— Чы то правда, чы тількы мени
такъ здається, що тоби сподобався графъ
Едвинъ?

— Що?—скрыкнула Нина и вся спа-
лахнула рум'янцемъ, мовъ злочынецъ
зловленный на гарячимъ учынку.

— Не хочу тоби зь сього робыты нія-
кои доганы,—спокійно мовывъ Иванъ,—
а тількы остерігаю тебе, що графъ—
чоловикъ негідный твого чуття.

— Чому?

— Не жадай видъ мене подробыць,
але прыймы сю осторогу, якъ видъ
брата.

— А колы се тількы пусти наговоры?—
выбухла Нина.

— Я маю де-яки доказы.

— Сховай соби свои доказы,—сказала
ображена Нина. — А втимъ запевняю
тебе, що графъ мене ничогисенько не
обходыть.

И видвернулася, щобъ видійты.

— Слухай, Нино,—сказавъ Иванъ, не рушаючыся зъ мисця.—Ты жъ не говорила йому ничего про джерело нашого багатства?

— Про яке джерело?—стыха запытала Нина и нагло зблидла.

— Адже жъ знаєшь, що въ мене на думци. Про мій перстинь.

— Ничого. Ну, або що?

— Прошу тебе, не говори йому ничего й на дали.

— До чого се нагадування? И чому якъ разъ ты прытулывъ се до графа?

— Ну, такъ, випадково прыйшло мени се на думку. Чого доброго ще зовсимъ непотрибно чоловікъ спокуситься...

— Ты дурень, Иване! — скрыкнула Нина.

— Зовсимъ непотрибно, Ниночко! Завдай соби труду зрозумити мене! Зовсимъ непотрибно!

Та Нина вже не чула тыхъ сливъ, але, тырлыкаючы якусь французську писеньку, крутылася по сусиднимъ покои.

А колы вночи Иванъ, утомлений цілоденною грызотою, спавъ твердо въ своимъ покоику, ввійшовъ до нього графъ Едвинъ, ступаючы тихесенько на паль-

цяхъ, знявъ йому зъ пальця чудовый перстинь и выходячы замкнувъ за собою двери на ключъ. Внизу въ синяхъ готелю ждала вже його Нина, одягнена по-подорожному, а слугы власне выносылы велычезну тяжку подорожню скрыню.

— Ну що?—пошепки запытала Нина.

— Добре,—шепнувъ Едвинъ.—Спытъ якъ забытый. Закымъ збудыться, будемо вже далеко. Ось перстинь.

И Едвинъ вложывъ його соби на палець.

— Дорогий мій! Дякую тобі!—шепнула Нина, стыскаючы йому руку.—Ты дарувавъ мени нове жыття, вызволившы мене видъ того ведмедя зъ лакейською душею.

Килька хвылынъ згодомъ повизъ, запряженный препышною четвернею, у-чвалъ гнавъ вулицямы миста, везучы щаслыву пару втикачивъ.

XVII.

Перше почуття, якого дизнавъ Иванъ, прокынувшыся досыть пизно на другой день, то було почуття якоись дивнои

полекши. Здавалося йому, що якісь тяжки кайданы зпали зъ нього, що свить наразъ йому прояснився. Не знавъ зразу, що се значить, але швидко, доторкнувшись якомсь мимовильно правою рукою до ливої, почувъ, що нема перстень на пальці. Зачудувався безмирно, почавъ прыгадувати, де мигъ його згубити, але нічого не мигъ выгадати. Пустився йти до дверей, щоби повідомити Нину про сю прыгду, але двери були замкнени зъ надвору. Наразъ роз'яснило йому въ голови.

— А! Такъ ось воно що!—скрыкнувъ винъ.—Справди не ошукало мене мое прочуття! Моя Ниночка справди змовилася зъ тымъ витрогономъ! Забрали у мене перстень, думаючи, що Богъ зна який скарбъ здобули! Ха, ха, ха, ха! Щасты вамъ, Боже! А мы тымъ часомъ спробуємо, якъ смакує праця.

И взявъ щитку, щоби вычистити свое убрання, але въ тій хвили почувъ, що чаривнычый вузлыкъ зновъ зав'язується передъ нимъ, що щось выхачує йому зъ руки щитку, обезсилює його мускулы—перстень бувъ зновъ у нього на пальці.

— Ну, не хотивъ бы я въ тій хвыли бачыты лыця ихъ обохъ,—промовывъ Иванъ самъ до себе.

Сыла перстенья заразъ видчыныла замкнени двери. Иванъ увійшовъ до покоивъ Нины. Покои булы пустисиньки, вси коштовни оздобы позабирано.

— Ха, ха, ха!—зъ болемъ усмихнувся Иванъ.—Злакомылыся на блыскучкы и втиклы! Ну, певно швыдко вернуть. Пиду имъ на зустрічъ.

Убравшыся гарненько й поснидавши, Иванъ помаленьку выйшовъ, сивъ на кони й пойихавъ у той бикъ, куды передъ кильканадцятма годынамы поторохтили булы Нина й Едвинъ. Не пройихавъ Иванъ и пив-годыны часу, колы на гостынци показався мужыцький драбынястый визъ, а на нимъ, на околоти соломы, сидилы Едвинъ и Нина. Колы обыдви кслисныци поривнялыся одна зъ одною, Иванъ зупынывъ ихъ и промовывъ до Нины,—спокійно, неначе бъ ничогисенько въ свити не сталося:

— А не казавъ я тоби, Ниночко, що се буде зовсимъ непотрибный захидъ? Адже колы ты хотила на прогуляння

пойихаты, то можна було сказаты мени про се хочъ словечко.

— Мовчы, хаме!—въ нестями крыкнула до нього Нина.—Якъ ты смієшь такъ за панибрата говорыты зо мною? Я—княгыня, а ты—простый мужыкъ.

— Але жъ, Ниночко,—зъ непорушенымъ супокоемъ видмовывъ Иванъ,—сама ты казала мени такъ до тебе промовляты. А теперь, прошу тебе, сидай ось тутъ коло мене. Тоби жъ не лычыть на такимъ простимъ вози вйизжаты до миста, выйихавшы зъ нього четвернею.

— Не треба мени твоего ничего! По-йиду такъ, якъ мени хочеться, поручъ зъ тымъ, кому належыть мое сердце, кому я виддала все... все, навить...

— И хто зъ того всего мае зламаний шагъ!—зъ насмихомъ докинчывъ Едвинъ.—Ни, пани, я думаю, що вы справди липше зробіте, колы повернете въ обіймы сього чесного и благородного братчыка.

— Едю!—зъ выразомъ тяжкого докору скрыкнула Нина.

— Е, що тамъ бавытыся чутливымы вытребенькамы!—грубо видказавъ Ед-

винъ.—Адже жъ вы, пани, знаете, що я голый, зруйнований. А той проклятый перстинъ, що вы казалы мени зняты зъ пальця свойого братчыка, отсе, якъ ба-чу, зновъ прыкрашуе той самый палець. А въ той самой хвылыны, колы щезъ перстинъ, щезлы такожъ, якъ вы, пани, знаете, вси ваши скарбы и клейноты, навить повизъ и кони. Осталося намъ тилькы те, що я вчора не програвъ у карты, а сього було дуже не багато, ледве выстарчыло на те, щобъ заплаты-ты за вечерю й ночивлю та наняты ось ту препышну брычку, на якій я вже розтрясъ соби вси кисткы. И якъ же вы, пани, уявляете соби нашу дальшу подорожъ, нашу будущину? Мои до-хидни джерела зовсимъ вычерпани; вы, пани, маєте стилькы скарбивъ, що й ту-рецькый святой; заробыты соби такожъ не потрапыте...

— Буду заробляты, Едю! Переможу сама себе! Буду робыты все, щобъ тиль-кы не буты для тебе тягаромъ, лышь не видпыхай мене! Я тебе люблю, Едю, а до нього не хочу вертаты.

— Нино!—скрыкнувъ Иванъ, до глы-быны души зворушенный сею сценою.—

Рвешся видъ мене, якъ видъ свого най-тяжчого ворога! А отже досыть було одного твого слова, щобъ я вступився тобі з-передъ очей. Ты полюбыла сього пана—я не хочу стояты тобі на завади. Будьте щасливи! Радю я допомигъ бы вамъ, колы бъ се було въ мой силы, але теперъ бачышь и сама, що все, що дае мій перстинъ, дае тилькы для мене; въ рукахъ у иныхъ людей усе те щезае. Такъ бувайте жъ здорови обое! Сидайте на мій повизъ,—винъ заплачений и не щезне пидъ вами такъ, якъ четверня. А я соби пиду.

— А куды жъ ты пидешъ?—запытала Нина, трохи привстыдана и зворушена його мовою, бачучы, що винъ злизъ зъ повоза.

— Пиду до-дому,—сказавъ Иванъ.—Бувайте здорови!

И закымъ Едвинъ та Нина встыгли ще систы на повизъ, Иванъ щезъ имъ з-передъ очей.

XVIII.

Якымъ способомъ се сталося, сього Иванъ не тямывъ. Мабуть, якесь таємне,

йому самому невидоме бажання кермувало въ тій хвыли чудодійною силою його перстень. Досыть, що въ найблызшій хвыли по розстанню зъ Ниною винъ найшовся въ тимъ мисти, зъ якого колысь вирушывъ у свить, повный рожевыхъ надій и могучыхъ бажань: найшовся передъ пышнымъ палацомъ князя Довгорукого. Не дуже то пышный выдъ являвъ теперъ той палаць. Пусто довкола, ани души живои. На брами, на дверяхъ, навить де-куды на викнахъ поперекъ крышталевыхъ шыбъ понаклеювано було велычезни друковани червони, сини та жовти паперы.

— Що се таке? Чума тутъ выбухла? Чы може яка нечыста сыла заклала сю халабуду?—думавъ Иванъ, прохожуючыся доризжками довкола будынкивъ.

— А гей, хлопче!—крыкнувъ на нього зъ боку якийсь грубый голосъ.—А ты що за одынъ? Що тутъ робышь?

Иванъ озырнувся—и перехрестывся. Ну, Богу дякуваты, що хочъ одна жыва душа вызыскалася! Винъ пизнавъ старого вусатого вартивныка, що стеригъ князивського парку.

— Здорови булы, Бантромію!—скрыкнувъ радисно, пидходячы до старого.— Що жъ то, не пизнаете мене? Я Иванъ, князивськый визныкъ, той, що його недавно прынялы.

— Той, що зъ княземъ за граныцю пойихавъ?—спытавъ чудуючыся Бантромій.

— Той самый.

— А який же дидько прынисъ тебе сюды? Чы може й князь прыйихавъ?

— Ни, Бантромію, я самъ прыйихавъ, верхы на палыци.

— Ну, а князь? Де винъ? Що зъ нымъ?

— Не знаю.

— Не знаєшь? Адже жъ винъ не ныни-завтра мае тутъ буты.

— Такъ? А то чого?

— Якъ то чого? Хиба жъ ты ничего не бачышь?

И винъ вынявъ изъ кышени такой самый папиръ, якъ ти, що булы поналиплювани скризъ на палацу.

— Бачыты я бачу: ще, Богу дякуваты, не заступыло мени очей. Але що значать си цыдулы,—далеби, не знаю.

— Се, небоже, квиткы, и значать воны, що нашому князеви зъ його князивства осталось якъ разъ тилькы, якъ сей папиръ вартъ.

— А багато жъ винъ вартъ?

Бантромій тилькы посвыставъ, зимнявъ папиръ у жмени и зробывъ нымъ такой рухъ, що Иванъ, хочъ и який непысьменный, видразу зрозумивъ його значиння.

— Онъ воно якъ! Ну, але що жъ се за папиръ и що на нимъ напысано?

— Напысано на нимъ, небоже Иване, що видъ ныни за тыждень мае видбутися продажъ отсього палацу и парку и всехъ князивськихъ маеткивъ тому, хто дасть бильше.

— О, о, о!—дывувався Иванъ.—Такъ якъ у найпростишого хлопа?

— А що жъ, небоже, право для всехъ одно, и довгъ для всехъ довгий, а виддай короткий.

— Ну, а е вже купци на ти маетности?

— Го, го, чому жъ бы не було! Але кажутъ, що ниhto ничого не дистане, бо баронъ—тамъ якийсь жыдюга, проста п'явка людська, за барона обибрався—

такъ той баронъ, кажутъ, все вже въ кышени має. Навить до продажу ни-хто супроты нього не выступить. Цилый тыждень вже тутъ крутыться, запопадає въ суди, скризъ — выды, се винъ нашъ палаць такъ казавъ обмаиты! Порядкує вже тутъ, якъ у своимъ власнимъ. Усю двирню понаганявъ, щобъ не годуваты дармойидивъ, тилькы мене одного лышывъ якъ на пам'ятку, та й то мабуть швидко прыйдеться й мени на стари лита плентатися въ свить по-за-очи. Швидко тутъ небоже, не чуты буде людського слова, а все тилькы жыдивське шваркотання.

— Такъ баронъ тутъ є?—скрыкнувъ Иванъ.

— А вже жъ що не де. Волочывся зъ княземъ по-за граныцями, покы зъ нього не выссавъ усихъ сокивъ, а теперъ щось тамъ межы ными выпало, чую—посварылыся черезъ панну, та й отсе нашъ баронъ злетивъ сюды, якъ крукъ на стерво.

— И никого нема, хто бъ його зигнавъ зъ того стерва?

— Його? барона? Сныться тобі, небоже! Винъ—сыла! У нього гроши. Якъ бы

ты бачывъ, якъ тутъ уси прыпадають коло нього!

Въ тій хвыли Бантромій наразъ мовъ сполошився зъ мисця й полетивъ кудысь, такъ полетивъ, що Иванъ не думавъ навить, щобъ въ його старыхъ ногахъ було ще стилькы сылы.

— Що се зъ моимъ старымъ сталося?— подумавъ Иванъ и слидывъ за нымъ очыма, помы не побачывъ на кинци алеи якоисъ чорной плямы, довкола якои литало щось, мовъ золота, блискуча муха. Иванъ швыдко пизнавъ сю пляму. Се бувъ баронъ; винъ, идучы по парку, махавъ дорогою палычкою зъ золотою галкою на кинци. Старый Бантромій, добигшы до нього, задыханый, ставъ передъ нымъ смирно, якъ никола не стававъ передъ княземъ и, видповидаючи на якисъ бароновы запытання, за кожнымъ словомъ кланявся нызенько, мовъ складаный ножыкъ.

— Агій!—подумавъ соби Иванъ, плюнувъ и скрутивъ у бокову дорижку, щобъ не стричатыся зъ барономъ. По хвыли прыйшовъ Бантромій, завстыда-ный и радисный заразомъ.

— Ты, небоже, не дуже зъ мене смійся,—сказавъ винъ, обтыраючы соби уста й розглажуючы довжезні вусы. — Не годыться такъ надскакуваты передъ такою жабою, якъ баронъ.—то правда, але що жъ зробишъ, колы винъ сыла? Бачышъ, що баронові се подобається, що винъ по кожній такій розмові ни за се, ни за те червинця въ руку тыць, ну, то й думаєшъ соби: що мени шкодыть спыну погнуты? Вона не зломыться, а червинець, небоже, на стари лита найлипша пидпора.

— Ну, але що жъ вамъ таке наговорывъ ясновельможный панъ баронъ?—спытавъ Иванъ, омынаючы дразлыву розмову.

— О, ныні баронъ бувъ дуже ласкавый и веселый. Казавъ, що диставъ з-за граныци якусь дуже радисну телеграму, що заразы йиде туды й не вернеться ажъ до дня продажу, и здавъ не мене усе отсе добро,

— Такъ коло васъ можна тутъ буде й мени прытулытыся?—спытавъ Иванъ.

— Тулыся, небоже! Хочъ у князевимъ лижку спы, але тилькы до продажу. Потимъ уже не моя воля. Потимъ може

я тебе просытому, щобъ ты мене де прысоби прытуливъ.

— Добре,—скрыкнувъ весело Иванъ.— Беру васъ за слово. Потимъ я васъ прытулю!

Жалислыво всмихнувся Бантромій, стыскаючы Иванови руку.

— Будемо мабуць обыдва тулытыся такъ, якъ два голи у одній дирявій сорочци. Ну, але ты певно голоденъ, може бъ тебе чымъ погостыты? Знаешъ що, небоже? Ходимо до княжого льоху: тамъ у мене въ одномъ закуточку е де-що трохы прыховано, то побалакаемо не зъ сухымы горламы.

Балакаючы то се, то те, обыдва воны покрипылыся де-чымъ; Бантромій вышпортавъ пляшчыну доброго вына й воны, сыдячы на порожній бочци, балагурылы дали.

— Що жъ ты думаешъ робыты, небоже?—пытавъ Бантромій Ивана.

— Не знаю ще,—сказавъ Иванъ.— Попередъ усього я бажавъ бы зробыты баронови якогось доброго збытка.

— Баронови? Ты?—протягнувъ голосомъ Бантромій и выдывывся на Ивана, якъ на тура.

— Може бѣ йому якъ-небудь перебыты отсю продажъ?—задумливо миркувавъ дали Иванъ

— Ты? Баронові?—лепотивъ уже майже въ нетями зъ дыва Бантромій.

— Такъ и є!—сказавъ Иванъ рিশучо.— Се, думаю, буде добре. Знаете що, дядьку Бантромію, допоможить мени въ тій справи, певно, не пожалуете сього.

— Въ чимъ, въ чимъ тобі допомогты, ты, безуме якийсь?

— Розвидатыся въ суди, на яки гроши буде та продажъ и якъ бы до неи прыступыты?

— Але зъ тобою, такимъ нехарапутнымъ наймытомъ, и говорыты про те въ суди не будутъ!

Иванъ, не кажучы й слова, зирвався зъ мисця, вийшовъ за стинку й похвыли явився передъ Бантроміємъ убраный якъ панъ, пры золотимъ годиннику зъ товстымъ ланцюжкомъ, у перстняхъ зъ дорогымъ каминнямъ, держачы въ руци лиску зъ золотою головою далеко більшою, ніжъ у барона.

— Ну, а колы имъ оттакъ покажуся,—мовывъ усмихаючысь Иванъ,—то чы схочуть зо мною говорыты?

— Святъ, святъ, святъ!—скрыкнувъ хрестячыся Бантромій. А се що таке? Який нечистый въ тоби сыдыть, Иване?

— Ніякий нечистый, дядьку,—сказавъ Иванъ, и въ тій хвыли щезло зъ нього все його панство,—се тилькы такъ, жартъ. Такъ оттакий жартъ я хотивъ бы зробыты й баронови. Допоможить мени, то певно не пожалуете сього.

— Та хиба то така велыка штука розвидаты про продажъ?—сказавъ Бантромій, все ще не можучы охолонуты зъ переляку й по-троху пидозриваючы, чы не пидлазыть отсе пидъ барона якась нечыста сыла, щобъ його взяты за старый довгъ.—А втимъ, колы хочешъ, щобъ я тоби помигъ, то я залюбки. Мени баронъ ани сватъ, ани братъ. Тилькы, небоже, колы хочешъ прыступаты до купивли хочъ бы тилькы на жартъ, то треба въ суди вадію зложыты.

— Вадію? Що се за вадія?

— А якусь чымалу суму грошей.

— Е, про се не турбуйтеся, се у мене найдеться.

— Найдеться? Тьфу! А ну, перехрестыся, Иване!

— Що се вы, дядьку, выдумалы? Не вирыте мени?

— А вже жъ не вирую. Ну, перехрестыся, бо инакше й кроку зъ тобою не зроблю.

— И перехрещуся, и „Отче нашъ“ змовлю, колы вамъ сього треба,—сказавъ Иванъ, хрестячыся,—тільки ходить!

XIX.

Килька день писля сєи розмовы прыйихавъ князь. Винъ не йихавъ до палацу—важко йому було й дывытыся на те місце, що колысь бачыло його панування, а теперьъ пропало для нього, здавалось, на-вѣкы. Винъ замешкавъ у маленькимъ жыдивськимъ зайизди, въ кимнатци викнамы на брудне, вонюче подвир'я

Довидавшыся про його прыйиздъ видъ Бантромія, Иванъ заразъ пишовъ до нього. Князь одягнений лежавъ, напивъ сыдячы на канапци, курывъ люльку и, здавалося, ни про що не думавъ. Винъ не чувъ навить, якъ Иванъ застукавъ до дверей, якъ видчынывъ ихъ и якъ увійшовъ до покою. Иванъ поба-

чывшы його, зразу подумавъ, що попавъ не въ ти двери: той сывый—поморщевый, зломаный чоловікъ, ся порохнява руина, що безъ думкы, безъ выразу на змарнилому лыци лежала передъ нымъ, клипаючы осовилымы очыма—чы се жъ мигъ буты князь Довгорукий, той самый, що такъ недавно ще роскошувавъ такъ, якъ тилькы можуть роскошуваты багати люде?

Побачывшы Ивана, винъ усмихнувся злегка й махнувъ рукою, не зминяючы своєї постаты.

— Еге-ге, Иванъ, Иванъ, пам'ятаю. Добрый визныкъ, ге, ге, алекепський слуга. Втикъ, ге, ге, втикъ видъ мене, але ничого не вкравъ! Ни, не можу сього сказаты... Ну, добре, добре! Вернувъ додому? а? Жебрачывъ дорогою? а? Такъ якъ и я, такъ самисинько! — Тремтячою рукою винъ повивъ до очей, немовъ бы хотивъ обтерты слёзу, але очи його булы зовсимъ сухи. Иванъ стоявъ передъ нымъ, не зводячы зъ нього очей и не можучы й слова сказаты.

— Не можу, небоже, не можу тоби ничого даты,—говорывъ дали князь, на сылу ловлячы обрывкы думокъ, що мовъ

джмели безъ ладу блукалы въ його знесыленій голови,—голый я, голисенъ-кий, такъ само, якъ ты. Все минулося. Все пропало. Мое колышне щастя—ге, ге, небоже, зломало ногу десь по доро-зи, колы поспишало мене останній разъ ратуваты. И мои мене покынулы, ге, ге! Якъ одъ проклятого видбиглы. Дочка про-пала десь, може втопылася... Княгыня вмерла. Потаємкы тобі скажу, небоже,—вона повисылася вночи надъ своимъ лижкомъ, бидна жинка! А якъ же! Але мы сього никому не говорылы: казалы, що вмерла... О, се винъ, той баронъ поганий, доканавъ ии! Того самого дня, колы винъ почтою надиславъ намъ дру-ковану оповистку про продажъ нашихъ маєткивъ—ты бачывъ ти паперы? Кажуть, що весь нашъ палацъ нымы облипленный. Я не пойихавъ туды, не хотивъ бачыты, щобъ и мени не прый-шла охота такъ, якъ княгыни... Бидна жинка, еге-ге! ани словечка не сказала, ани скрывылася, але вночи взяла, та й...

Иванъ стоявъ, мовъ одубилый.

— Чого я сюды прыйихавъ, пытаєшь?—говорывъ дали князь, хочъ Иванъ ни про що його не пытавъ.—Самъ не знаю.

Не хотилося гынуты на чужыни, якъ собака пидъ чужымъ плотомъ. Липше пидъ своимъ. А знаешъ, въ Локарно— а, ты не бувъ въ Локарно? гарна місцевисть! такъ тамъ колысь стара вержка казала мени: колы васъ крайня беда прытысне, вертайтесь до-дому, тамъ васъ щастя дожыдатыме. Отъ я й вернувся, на останне стягнувсь. Ну, ну, бувай здоровъ! Иванъ... Иванъ—а прызвыська такъ и доси не знаю. Иванъ-визныкъ. Добрый визныкъ. Розбійныкивъ батогомъ побывъ. Ага, ага, тямлю! И не вкравъ ничого. Ну, ну, бувай здоровъ, бувай здоровъ!

Сумный та невеселый ишовъ Иванъ вулицею, вийшовшы видъ князя. Ну, сьому вже нема що помагаты. Сьому хиба рыскаль та лопата поможе. Про дочку, очевыдно, ничого не знае, а може й чувъ, та не тямить. А варто бъ знаты, де то панна Нина обертається.

Въ тій хвыли щось немовъ ухопыло його за очи, немовъ сылою обернуло направо. Въ гарнимъ повози, запряжениемъ парою добрыхъ коней йихалы швыдко въ тумани курявы якыйсь шпаковатый вже панъ и молоденька пани. Панъ,

опершыся ливою рукою на лиску зъ золотою головкою, правою показувавъ въ той бикъ, де стоявъ князівський палаць. Пани нахылыла въ той бикъ головку и сміялась голосно. Обое тилькы мыгнулы передъ Иваномъ; повизъ заразъ звернувъ до князівського парку и щезъ мижъ деревами, але Иванъ вид-разу пизнавъ, що то баронъ и Нина.

— Я такъ и думавъ, що їй не на-довго стане любовы зъ Едвиномъ, колы не буде чого йисты. Але щобъ вона зъ доброи воли пишла до барона, сьому не повирю, — подумавъ Иванъ, идучы сли-домъ за ными.

XX.

Надійшовъ день продажу. Першый прыйихавъ баронъ въ однимъ повози зъ Ниною. Продажъ видбувалася не въ па-лацу, а коло економичныхъ будынківъ, на широкимъ пляцу передъ економією, де стоялы ще груби колоды, на якихъ ще недавно, за панщыны, гайдуки що-суботы видличувалы пидданнымъ пры-збирани за тыжневу роботу пивъ-копы та копы канчукивъ. Нина вийшла зъ

повозу й сила на кганку, баронъ ходывъ по подвир'ю, дожидаючи судовои комисіи.

Надійшла комисія—урядныкы, возни зъ паперами и зъ молоткомъ, а за ными валыла густа юрба жыдивъ, мищанъ, хлопивъ, йихавъ де-хто зъ цикавого панства, прыбувъ навить панъ староста *) для порядку. Баронъ поглядавъ на всехъ весело, панивъ витавъ, якъ знайо-мыхъ, зъ старостою розпочавъ розмову про polityку, але, не скинчывшы іи, скочывъ до комисійного стола, де удары молотка дали знаты, що розпочынається урядова діяльність.

Въ тій хвыли юрба заворушылася, зашепотила й заклекотила мовъ окрипъ, колы въ нього кнуть розпеченый каминь. Видъ миста надйихавъ невеличкый возыкъ, подибный до тыхъ, у якихъ возять дитей, тилькы зъ ручкою ззаду. Въ тимъ возыку сидивъ згорблений, посывилый и поморщенный чоловикъ зъ лыцемъ, якъ у мерця, та осовилымы очыма, а за возыкомъ поступавъ, пхаючи

*) Староста—въ Галычыни справныкъ.

його напередъ себе, молодой парубчакъ въ простимъ сильськимъ убранни.

— Князь, князь!—шепотила юрба. Комисія, почувшы сей шепить, зупынылася въ своимъ урядованню, помы возыкъ зъ княземъ не надкотывся до самого стола. Нина, сидячы на кганку, здригнулася, побачывшы батька такимъ нещаснымъ та безпораднымъ. Вона поблидла, зирвалася зъ мисця, але заразъ же зновъ сила, немовъ яка незрыма рука взяла її за плечи й сылою прыдавила до давнього мисця.

Почалася продажъ маетку. Судовый панъ почавъ зпровола чытаты урядову бумагу, а дали выкрыкуваты имена позычальныкивъ, що давалы князеви гроши пидъ заставу його маеткивъ. Тилькы одынъ изъ нихъ обизвався—баронъ. Кого тилькы дали выкыкалы—баронъ выгукывавъ:—заспокоєный!—и складавъ на стиль комисіи квитокъ видъ выкыканого, що до князивського добра жадной претензіи бильше не мае.

На-останци показалося, що лышывся тилькы одынъ позычальныкъ—баронъ, а його претензіи ривни булы суми всихъ претензій давнишыхъ позычаль-

ныкивъ. Сума выносыла крыглого пивмилліона. Та маєтности князеви, хочъ и якъ зныщени й занедбани булы, то все такы вартистъ ихъ була ще втрое бильша видъ сумы довгу.

— Именемъ одынокого pozyчальныка барона Шпицкопфа подаю ясноосвиченому князеви Довгорукому руку до згоды,—сказавъ голосно судовыкъ, звертаючысь до визка зъ княземъ.—Панъ баронъ готовъ видступыты видъ продажу, колы князь Довгорукий зречеться всякой дальшой претензіи до своихъ маєткивъ. За те баронъ готовъ дати йому почесне удержання до смерты.

— Именемъ немичного, спарализованого, але здорового на уми князя Довгорукого,—озвався въ видповидь на те, ясный, дзвинкый голосъ з-за возыка—заявляю, що князь такихъ умовъ не прыймає й обстає, щобъ продаваты.

Слова ти справылы на всихъ зібранихъ вражиння мало чымъ менше видъ удару грому зъ ясного неба. Баронъ такъ багато наговорывъ усимъ про прыхыльнисть до нього князя, про те, що той боиться продажу й напевне прыхыльаться до згоды,—колы тутъ раптомъ

князь самъ вымагае продажу. Баронъ ажъ пидскочывъ на мисци, почувшы ти слова, але заразъ же всмихнувся зъ погордою: окынувшы окомъ усихъ зибраныхъ, винъ побачывъ, що середъ нихъ нема никого, хто мигъ бы йому буты небезпечнымъ.

Ще сыльнише вражиння справылы ти слова на Нину. Вона въ голоси ихъ пизнала видразу Ивана, якого доси за батькивськимъ возыкомъ зовсимъ не запымичала. Вона видразу помиркувала, що тутъ буде щось незвычайне, але що саме й до чого — не знала. Вона почала трусытыся. Чула видъ часу до часу, що на ній спочывавъ поглядъ Ивановыхъ очей, але сама не смила й зырнуты на нього, и тилькы зъ глухою тривогою дожыдала кожного нового слова, яке выйде середъ загальнои тыши зъ Ивановыхъ усть, такъ якъ бы дожыдала болючого удару на свои плечи.

— Колы такъ, — голосывъ дали судовыкъ, — то про згону не може буты дали й мовы. А тому выставляється на публичну продажъ уся выще описана рухома й нерухома маетнисть вельможного князя Довгорукого, вартосты пив-

тора миліона, за суму 600.000, на за-
спокоєння претензій барона Шпицкопфа
въ суми 500.000, а такожъ коштивъ су-
довыхъ и иныхъ. Отже продається все
за 600.000, хто дасть бильше?

— Я дамъ 600.000,— сказавъ голосно
баронъ, не сподиваючысь, щобъ хто йому
перебывавъ.

— Я дамъ 700.000,— розлигся неспо-
дивано голосъ Ивана за князовымъ
возыкомъ.

— Що за я? Хто такой?—скрыкнувъ
баронъ, мовъ опареный.

— Я, Иванъ Линюхъ,—спокійно вид-
повивъ Иванъ.

— Ты? За князя?

— Ни, за себе самого.

— Прошу выкнуты сього дурня, не-
хай не перебыває кинчаты справу,—
обернувся баронъ до судовыка.—Винъ
не має тутъ ніякого права говорыты.

— Прошу пана барона выбачыты,—
видповивъ чемно судовыкъ,—але Иванъ
Линюхъ запысався, що хоче куповаты...
прошу подывытыся.

— Якъ? И вадію зложывъ?

— И вадію зложывъ.

— А гримъ бы тебе побывъ!—скрыкнувъ баронъ, не тямлючы себе видъ злосты.

Загальный смихъ бувъ видповиддю на той мымовильный выкрыкъ.

— Отже Иванъ Линюхъ дае 700.000, хто дастъ бильше?—выгукнувъ дали судовыкъ.

— Я даю 800.000,—сказавъ, видсапавшыся трохи, баронъ.

— Я даю 900.000,—сказавъ заразъ Иванъ.

— Я даю миліонъ,—люто крыкнувъ баронъ, щобъ тымъ словомъ мовъ громомъ прыбыты Ивана.

Слово „миліонъ“ выкликало середъ публикы шепить зачудовання. Баронъ кынувся до Нины й почавъ щось живо зъ нею говорыты, але вона не мала сылы ничого видповисты йому. Вона сикла зубамы и тряслася, мовъ у пропасныци, й на-сылу могла сказаты баронові:

— Держитесь! Винъ васъ застрашыты хоче! Винъ на мою душу важыть. Держитесь, бароне!

— Я йому покажу, якъ зо мною задыратыся!—гордо скрыкнувъ баронъ, вертаючы назадъ передъ стилъ комисіи, де

возный давно вже калатавъ и крычавъ, щобъ народъ заспокоився.

— Я даю миліонъ и тысячу,—сказавъ Иванъ, не рушаючыся зъ мисця.

— Ага, подається вже, подається... перелякався!—гомонила юрба, въ якій люде мало на головы одни однимъ не лизлы, щобъ прыдивытыся до сього дывовыжного купця въ мужыцкій одежи, про якого никто не знавъ, хто винъ, видкы взявся й за чьи гроши купуе.

— Я даю миліонъ сто тысячъ!—скрыкнувъ баронъ.

— Bravo, bravo!—загуло въ юрби жыдивъ, а возный заразъ кынувся ии зацытькуваты.

— Я даю на тысячу бильше,—сказавъ Иванъ.

— Я даю миліонъ двисти тысячъ.

— Я даю на тысячу бильше,—мовъ машина проказавъ знову Иванъ.

— Я даю пивтора миліона!—ревнувъ баронъ, почервонившы мовъ ракъ.

— Я даю на тысячу бильше,—товкъ свое Иванъ.

Баронови почало робытыся моторошно. Сума, до якои винъ выгнався, на багато бильша була, ніжъ винъ нами-

рявсь даты. Винъ надіався стати паномъ князівськихъ маєтківъ безъ ніякого дальшого торгу, загорнуты все за довгы, а тымъ часомъ йому прыйдеться або уступыты и взяты свій довгъ и бильше ничого, або держатыся дали въ тимъ шаленимъ торзи. Йому прыгадалися слова Нины, й винъ, добуваючы останнихъ сыль, крыкнувъ:

— Даю миліонъ и шистьсотъ тысячъ!

Ніякій голосъ не обизвався по сыхъ словахъ. Уся публика, мовъ замерла, ждала, що скаже дали Иванъ, але той мовчавъ и порався щось коло князя.

— За першымъ разомъ миліонъ шистьсотъ тысячъ,—крычавъ судовыкъ.—Хто дастъ бильше?

Нихто не обзывався.

— За другимъ разомъ!—крычавъ дали судовыкъ.

Мовчанка.

— За третимъ разомъ!

Хвылына мертвои тыши—и баронъ зъ гордого дуку ставъ зруйнованымъ дидычемъ князівськихъ маєтківъ. Винъ чувъ се докладно въ тій хвыли. Всеи його готивкы не выстарчало на те,

щобъ заплатыты выторговану цину. Прийдеться заплутатысь у велыку позычку, заразъ же заставыты куплени маестности. А господарюваты безъ готовыхъ грошей—се жъ значыть напередъ засуджуваты себе на миліоны клопѣтивъ та грызотъ, а кинецъ кинцивъ и на руину. Отъ тоби й на! Отсе бувъ той гешефтъ, надъ якимъ винъ запопадавъ циле жыття! Баронови почало робытыся холодно коло серця.

— Ну, пане бароне,—сказавъ до нього глузливо Иванъ,—поборолы вы мене. Такъ багато за ти маетки я не мигъ бы бувъ даты.

Баронъ тилькы очыма клипавъ.

Въ тій хвыли Нина легко, мовъ серна, збигла зъ кганку и прыпала до возыка, въ якому сидивъ її батько.

— Таточку! Осъ я! Я твоя!—скрыкнула вона, цилуючы його зив'яли руки.—Просты мени вси грызоты, якихъ я тоби наробыла!

— Нинка, Ниночка, еге-ге!—лепотивъ князь. —Моя дочка! Не втопылася, ге-ге! Грошей багато потребуе, але у насъ теперь гроши є, го-го! Видъ барона выторгувалы!

Баронъ стоявъ недалеко, чувъ усе те и якось прыдурковато всмихався.

— А ты, Иване, гниваєшься ще на мене?—обернулася Нина до молодого парубка зъ чаривнымъ усмихомъ.—Надіюся, що простышь мени, що тамъ було—зъ Едвиномъ—додала шепотомъ.—Пидла душа! Продавъ мене баронові.

Усе чувъ баронъ, та пры остатнимъ слови захытався на ногахъ и упавъ додолу, мовъ снпъ. Никому було й пиддержаты його. Покры привезено доктора, винъ уже бувъ небижчыкъ.

XXI.

Не судылося Иванові зазнаты щастя пры боци Нины. И хто ии зрозуміе, жиночу натуру? Тутъ сама набывалася йому, трохы не на шыю йому вишалася, покы зъ нею одружывся, а килька не диль по весиллю минуло—покинула його зъ капытаномъ-гусарыномъ.

✓ Такъ само не дало йому щастя й панування на князивськихъ маєткахъ. Колысь, бувшы ще сільськымъ парубкомъ, винъ не мигъ здуматы собі ничого кращого й щасливишого, якъ жыт-

тя дидыча. Але теперъ те жыття остогыдло йому за килька недиль. Бачыты кругомъ себе тилькы людей, що працюють на тебе, а не могты самому ничогисинько робыты—се для нього було найбильшою мукою.

Пробувавъ проводиыты зиму въ мисти, але й тамъ ще менше було йому до смаку. Забавы наскучылы йому, товарыство було йому не до души, а найгирше—и тутъ бракувало йому праці. Сохъ що-разу бильше и спадавъ изъ сыль. Ликари порадылы йому рухъ, змину повітря. И ось винъ пустывся пишкы въ дорогу по краю. Але чудодійный перстинъ не дававъ йому навить и сього робыты. Хоть здавалося, що Иванъ иде пишкы по землі, винъ чувъ, що невыдыми руки несуть його въ повітри й не дозволяють навить доторкнутися ногами до твердои землі. Въ тій подорожи бувъ Иванъ немовъ тымъ лысткомъ, що нымъ кыдае буря. Воля його ослабла, бо ій не прыходылося поборюваты ніякихъ перешкодъ. Тилькы теперъ винъ дизнався настояще, що праця—се не тилькы твердый обов'язокъ чоловіка, але прямо умова його жыття,

✓ конечно для жыття такъ, якъ повітря до дыхання. Дизнався, що безъ праці чоловікъ звильна перестає бути чоловікомъ, самотійною истотою. Недостачи тої людської самотійности не надгородять йому ніяки скарбы, ніяки роскоши, бо все здобуте безъ праці являється чимось чужымъ для чоловіка, якимось прывыдомъ, холодною лудою, яка не насычує духа, а тилькы його знеохочує й затроює.

И почавъ Иванъ прокlynаты той чудовый дарунокъ, якимъ колысь такъ тишився, якъ найциннишымъ прыдбанямъ, и який теперъ ставъ не власнистю його, але невмолымымъ паномъ, всемогутнымъ владныкомъ його тила и души. И зовсимъ прыродно: хто мени все дає, видъ того я весь залежу, у того я весь въ рукахъ. На Иванову душу де дали все тяжче налягала чорна хмара того почуття, що винъ дуже гришыть, ужываючи всего безъ праці. Винъ почавъ боятыся своихъ навить найневыннишихъ бажанъ, щобъ заразъ не побачыты, що воны справдылыся. Цилымы днямы мовчавъ, сыдивъ самотою й перебувавъ

пекельни муки, сылуючысь ничего не думаты, ничего не бажаты.

Инколы перебиравъ у думкахъ свою мынувшыну видъ той хвыли, колы почувъ пыскъ зачарованой мухы въ дереви. Що прынісь йому той перстинь? Якого добра зазнавъ винъ черезъ нього? Що правда, винъ заспокоювавъ його звирячи потреби, але не въ бильшій мири и не липше, ніжъ бы се могла вчыныты служба у простого мужыка. Навпаки, тамъ на служби винъ хочъ часомъ чувъ себе вдоволеннымъ, спивавъ и спочывавъ по труди, а насампередъ— бувъ здоровый та сыльный, а теперъ!... Правда й те, що пизнавъ и свить, и людей, та зъ сього яка йому корысть? Свить усюды одынъ, бо люде одни, а пизнання людей, замість щастя, вдоволення й роскоши, дало йому пизнаты й зазнаты цилу безодню горя, терпиння, брехни та пидлоты. Те знання дуже сыльно пидкопало його виру въ людей, його охоту до жыття. Але найбильше болючымъ для його щырого серця було те, що перстинь його не тилькы не дававъ щастя йому самому, але не дозволявъ йому робыты добра та помагаты другимъ. Все, що перстинь

той дававъ, служыло самому тилькы Иванови; въ третихъ рукахъ по якимось часи щезало воно безъ сличу, мовъ пина на быстрій води.

— Ни, не хочу довше жыты въ такомъ пекли та ще й носыты те пекло зъ собою!—сказавъ одного разу самъ до себе Иванъ.—Не хочу довше носытыся зъ тымъ перстнемъ. Не хочу буты нибы всемогущымъ, а справди—невольныкомъ, нибы маты все, чого душа забажае, а справди не маты найпотрибнишого, безъ чого ани душа, ани тило жыты не може. Хоть який малый сей перстинь,—додавъ винъ оглядаючи дидивъ подарунокъ на своимъ пальци,—то все-такы ставъ винъ для мене бильшимъ тягаремъ, ніжъ усе, що я двыгавъ колысь пидъ часъ моеи службы, надавывъ мѣми тяженьки мозоли тамъ, де бѣ ихъ не надавылы ніяки мишкы зъ зерномъ, ани в'язкы дровъ. Та годи терпиты! Пиду на те мисце, що вказавъ мени Дидъ, и виддамъ йому його дарунокъ.

XXII.

Сонце хылылося вже до заходу, колы Иванъ прыбувъ на звисну намъ

полянку. Въ лиси стояла врочыста тыша. Рои комарыкивъ и золотокрылыхъ мушокъ бренилы и хвылювалы пидъ захыстомъ деревъ. Десь трохы дали стрекотила сойка, стукала жовна объ сухе дерево. На середыни полянки пражыло сонце, розходывся запахъ розигритого чебрыку, похылялыся до сонця высоки вершечкы тоненькыхъ лисовыхъ травъ. Велыкий чорный грибъ въ понурій задуми стоявъ на гладкимъ, голимъ мисци пидъ смерекою.

— Диду! Диду! Диду! — скрыкнувъ Иванъ и трычи вдарывъ лискою по смереци.

На той окрыкъ затремилилы травы, втыхлы мушкы, а дерева подалы соби Иванови слова зъ рукъ до рукъ, розносячы ихъ по ярахъ и лисовыхъ заламахъ. Але луна дримала. Въ тій хвыли грибъ пробуркався зъ своеи задумы, порушывъ широкою розплесканою головою й почавъ росты, росты. Швыдко переминывъ свій выгядъ и передъ Ивановомъ ставъ Дидъ у своій власній постави.

— Ну, що жъ, сынашу, прыйшовъ ты такы! — сказавъ Дидъ, кываючы головою на привить Иванови.

— Прыйшовъ, Дидусю!

— Та швыдко якось, небоже! Выдно не дуже смачный мій подарунокъ.

— Швыдко? — скрыкнувъ Иванъ. — Але жъ я за той часъ переживъ бильше, нижъ у сто литъ звичайного жыття.

— Ну, але жъ мій перстинь свою службу робывъ добре? Надіюся, що не нарикаешъ на мене?

— Та чого маю нарикаты, — сказавъ Иванъ. — Добре свою службу робывъ, се такъ. Тилькы мабуть служба та не на мои плечи шыта, Дидусю. Не можу довше вытрыматы того добродійства и прынисъ вамъ назадъ вашъ подарунокъ.

— Я такъ и знавъ, що не выдержышъ, — усмихаючыся мовывъ Дидъ и взявъ перстинь та застромывъ його собі на палець. — Ну, але що жъ ты теперъ будешъ робыты?

— Буду робыты, працюваты! — радисно скрыкнувъ Иванъ.

Въ тій хвыли, позбувшыся перстень, винъ почувъ себе вдсятеро сыльнишымъ, здоровишымъ и смилишымъ, нижъ бувъ передъ хвылею. — Теперъ тилькы я пизнавъ, яке то добро для човика — праця!

— Ну, але може ты хочешъ ище чого-небудь одъ мене замисть перстенья?

— Ни, не хочу ничего!—видмовывъ Иванъ.—Бо и що жъ вы можете мени даты? Того, чого мени найбільше треба—щастя, внутришнього вдоволення...

— Е, сього, небоже, я тобі даты не можу!—сказавъ Дидъ.

— Знаю се,—мовывъ Иванъ.—А за все инше спасыби вамъ. Усе инше я собі здобуду працею—въ меньшій мири, въ більшій мири—рижныця не велика. Бувайте здорови, Дидусю!

— Иды здоровъ, сынашу! — сказавъ Дидъ, и, закрутившысь млынкомъ на однимъ мисци, пирнувъ у землю, мовъ той свердель.

* *
*

Що сталося зъ Иваномъ? Здалося йому наразъ, що якесь важке запаморочення, що доси держало його въ своихъ лапахъ, відступыло винъ нього й дало йому дихнуты лехко и выпростатысь. Винъ виддыхнувъ, пиднявъ у-гору голову и — прокынувся.

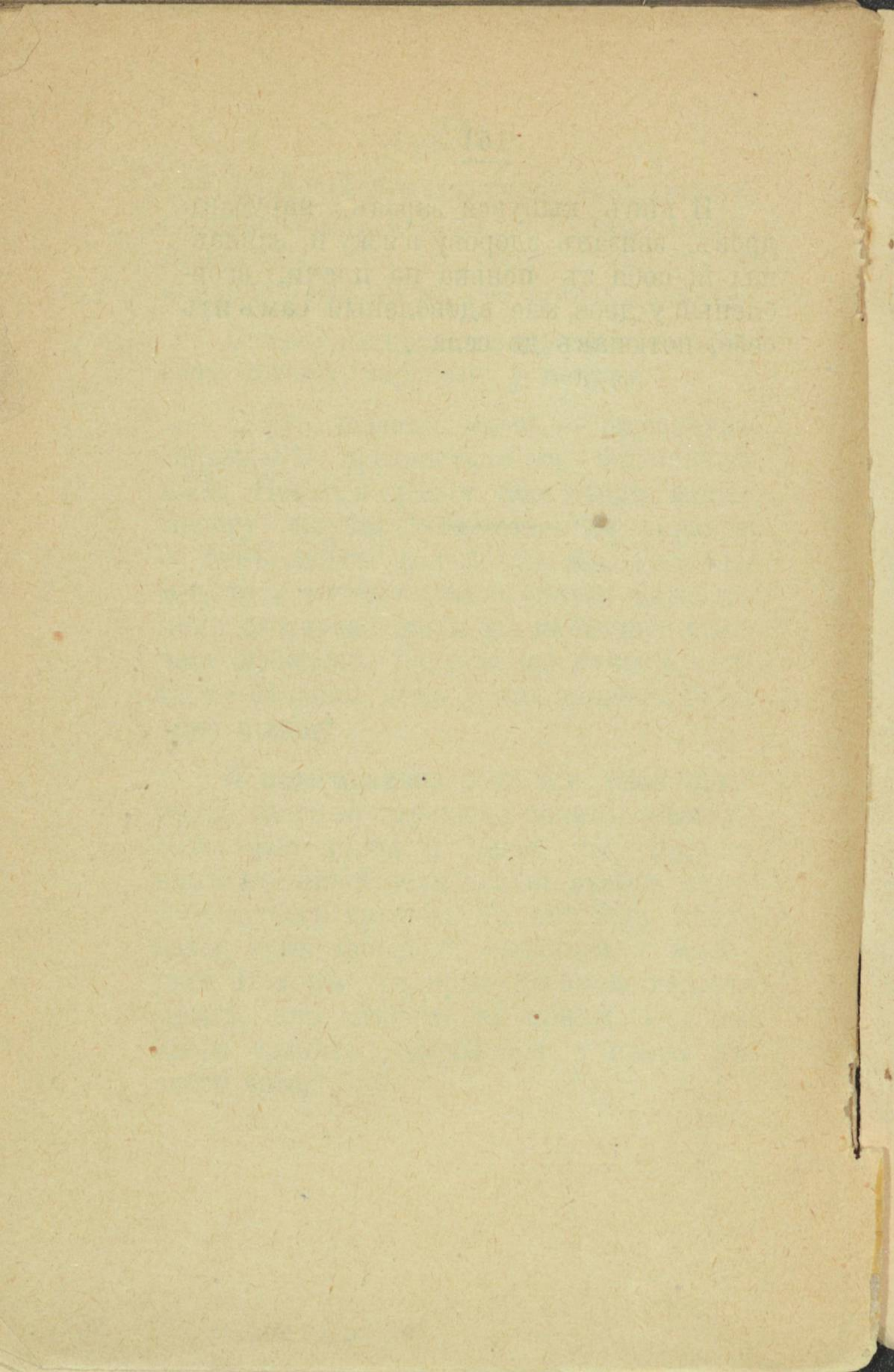
— А! що се зо мною було?—скрыкнувъ, схоплючыся зъ пенька, на якому сидивъ, дримаючы. — Чы се сонъ бувъ, чы й справди я мандрувавъ по чужыхъ краяхъ?

Оглянувся кругомъ себе й побачивъ свою сокрыу, зарубану у пеньку.

— Тьфу, щезны маро! — скрыкнувъ Иванъ.—И прыснутъся жъ чоловикови диво. Певно, я десь у таке дивне мисце сокрыу зарубавъ! Та говъ—чы справди се бувъ лышь сонъ? Але жъ, Господы мій, то я мусивъ довго спаты! Адже жъ мени бачылося, що я що найменше рикъ часу прожывъ. Ну, але що бачивъ свита, то бачивъ: хочъ у снѣ лышень, то на одно выйде!

И прыгадавши собѣ вси свои прыгоды, винъ зо страхомъ почавъ обмацуваты свои руки й ногы, чы справди винъ не такой ослабленный, якимъ чувъ себе передъ хвылею. Та ни! Богу дякуваты, бувъ здоровый, сыльный и молодой. И хочъ уси прыгоды были тилькы сномъ, але любовь до праці, яку зъ нього вынисъ, лышылася у нього на весь вѣкъ.

И винъ кынувся заразъ, нарубавъ
дровъ, звязавъ здорову в'язку и, завдав-
шы їи соби зъ пенька на плечи, згор-
блений у-двое, але вдоволенный самъ изъ
себе, потюпавъ до села...

22. Кукулевський О. Оповідання про життя Кобзаря.
К. 1901. ц. 2 к.
23. Кулишъ Хмельныщина. К. 1901. ц. 15 к.
24. Яновська. На синожати. Жартъ К. 1901. ц. 4 к.
25. Карпенко-Карый. Хазяинъ. Комедія К. 1902. ц. 10. к
26. Шевченко Т. Катерина. К. 1903. Цина 2 к.
27. Левицький М. За Коліивщини. Оповідання. К. 1903.
Ц. 5 к.
28. Буря на мори. Оповідання. К. 1903. Ц. 7 к.
29. Мырный. Лыхый попутавъ. Оповідання. К. 1903.
Ц. 5 коп.
30. Левицький Ив. Рыбалка Панасъ Круть. Оповідання.
К. 1903. Ц. 5 к.
31. М. Левицький. Въ клуни. Жартъ. К. 1903. Ц. 5 к.
32. Кузьменко Петро. Не такъ ждалося, та такъ склалося.
Оповідання. К. 1903. Ц. 2 к.
33. Мордовецъ Даныло. Старци. Дзвонарь. Оповідання.
К. 1903. Ц. 4 к.
34. Гринченко Б. Безъ хлиба. Оповідання. К. 1903. Ц. 3 к.
35. Гринченко Б. Хата. Оповідання. К. 1903. Ц. 4 к.
36. Бордулякъ Т. Бидный жыдокъ Ратыця. К. 1903. Ц. 5 к.
37. Марко Вовчокъ—Кармалюкъ, К. 1904. Ц. 10 к.
38. Марко Вовчокъ—Сестра. К. 1904. Ц. 10 к.
39. 300 найкращыхъ укр. писень. К. 1904. Ц. 20 к.
40. Панасъ Мырный—Морозенко. К. 1904. Ц. 8 к.
41. Франко.—Безъ праці. Казка. К. 1904. Ц. 12 коп.
42. Марковичъ.—У наймы. К. 1904. Ц. 7 коп.
43. Кобрынська.—Выборець. К. 1904. Ц. 7 коп.
44. Рыльський.—Херсонськи заробиткы. К. 1904. Ц. 10 коп.
45. Мижъ хмарами сонечко. К. 1904. Ц. 10 коп.
46. Щасливою стежкою. К. 1904. Ц. 10 коп.
47. Глибивъ. Байкы. К. 1904. Ц. 20 коп.

На вичну пам'ять Котляревському. Литературный Збірникъ.
X. 1904. Цина 3 р. 50 к.

Виктор Збірникъ, т. I. Українська поезія, т. II. и III.—проза
К. 1902 р. ц. кожного тому 2 р., на веленовому
папери 3 р. на слошовому 4 р.

Твори И. С. Левицького. Т. I—Повисти и оповидання. ц.
1 р. 50 коп. т. II—Старосвітські батюшки та ма-
тушки. Повисть. Ц. 1 р. 50 к., на велен. пап. 2 р.
т. III—Причепа. ц. 1 р. 50 к. и 2 руб.

Шевченко. Повисти. Т. I. и II. К. ц. за томъ 40 коп., на
кращому папери 75 к.

Свидницький. Люборацьки. К. 1901 ц. 65 к., на кр. папери.
80 коп.

Руданський. Твори. т. I. К. 1902. Ц. 50 к., на кр. пап.
75 коп.

Крымський. Изъ повистоку и эскизівъ. Москва, 1902.
ц. 50 коп.

Марко Вовчокъ. Народни оповидання, т. I и II. К. 1902. Ц.
за томъ 50 к. на кращ. пап. 75 к.

Крымський А. Пальмове гилля. Звенигор. 1902. Ц. 50 к.

Чернявський М. Зори, поезіи. К. 1903. Цина 65 и 85 коп.

Бордулякъ.—Оповидання. К. 1903. Ц. 75 к. и 1 р. 25.

Франко.—Твори, т. I и 2. К. 1903. Ц. За томъ 65 и 85 к.

Грушевський.—Оповидання. К. 1903. Ц. 35 и 65 к.

Мирный П. Перша книжка творивъ. К. 1903. Ц. 1 р. 25 к.
и 1 р. 75 к.

Коцюбинський М. Оповидання. т. I. К. 1903. Ц. 1 р. 50 к.
и 2 р.

Твори Кониського-Перебенди, томъ I. и II—по 50 к., т.
III—1 р., на велен. пап. 1 р. 50 к. т. IV—цина 80 к.

Драмы и комедіи И. К. Тобилевича (Карпенка-Карого).
т. I и II—по 1 р. 50 к. за томъ; т. III и IV—по 1 р. 25 к.

Кобзарь Т. Г. Шевченка. Кієвъ, 1901. Цина 35 к.

Гринченко Б. Драмы и комедіи. Ч. 1902. Ц. 1 р. 50 к.

Корифеи украинской сцены. К. 1901. Ц. 65 коп.

Листовни картки зъ портретами українськихъ письмен-
никівъ. Цина за кожну—5 коп.

Тамъ же можна достати и вси инши книжки, українсь-
кою мовою писани.